

שפת השביעית

השמיטה במשנת בעל "שפת-אמת"¹

משנת השביעית מגובשת אצל בעל שפ"א בדבריו על פרשת בהר² אמנם בלקוטי שפ"א³ וכן בפ' וילך תרמ"ב (שהיתה שנת השמיטה) הוזכרו עניני שמיטה, אולם עיקרם של הנושאים נדונו בשבתות פ' בהר.

1. ר' יהודה ליב אלתר נולד בשנת תר"ז. החל לנהוג אדמו"רות, לדרוש בד"ת ולכתבן (בספר שנקרא לאחר פטירתו "שפת אמת". ראה הקדמת בניו בראש ספר בראשית) בשנת תרל"א. נפטר תרס"ה. על תולדותיו ראה בסדרת "מגדולי החסידות" ספר ב' מאת הרב א.י. ברומברג, מהדורה שלישית תשט"ז ושם ביבלוגרפיה. ה"שבט ליהודה" דברי הספד על בעל שפ"א מאת ר' ישראל אראטין, ב"ב תשכ"ז (ושם הספדו של בעל "דמשק אליעזר", וכן שם "פתקה חסידית" מחסיד שנסע לבעל שפ"א למעלה ממאה פעמים במשך ל"ה שנות הנהגתו). ראה עוד בספר היובל לר' תשבי, תשמ"ו עמ' 623 הערה 13. בספרו של הרב ש. אלברג "ורשה של מעלה", עמ' ק"ח, על עריכת "שפת אמת". א. שטיינמן "באר החסידות" על אדמו"רי פולין. עמ' 262.

על הגותו ראה: גלות וגאולה בחסידות גור; י. יעקבסון, "דעת" כתב עת לפלוסופיה יהודית חוברת 2-3, תשל"ח-ט'; אמת ואמונה בחסידות גור, י. יעקבסון ספר היובל לר' תשבי, תשמ"ו; הנקודה הפנימית אצל אדמו"רי גור ואלכסנדר כבנאה לכושר הסתגלותם לתמורות העיתים, מ. פייקאז', שם; השפעת ערכי המועדים בפרשנות "שפת-אמת" לפרשיות השבוע, אריה הנדלר, "מוריה", ניסן תש"ן; על שפת הסוכה – האושפיזין בסוכת בעל "שפת-אמת", "שנה בשנה" תשמ"ט; על שפת הסוכה – בצל סוכתו של בעל "שפת-אמת" "כתלנו" יד, תשנ"ב. אכן על דרכו ושיטתו בהלכה לא נכתב עדיין מאומה (אמנם ראה ברומברג שם פי"ב) וכן לא נבדקו נקודות הפגישה בין גישתו בהלכה ומשנתו בהגות ובמחשבה, ובמיוחד בקטעי האגדה שנתפרשו בספריו ההלכתיים. חלק גדול מיצירתו בהלכה, חידושי על הש"ס ושו"ת נקבר בגטו וורשה.

2. למעט את השנים תרל"א, תרל"ג, תרנ"ד, תרנ"ו, תרס"ב (בהן לא רשם ד"ת) תרל"ד (לא דן בעניני שמיטה, "נשכח ממני השאר") תרמ"ב (לא עסק בעניני שמיטה, למרות היותה שנת השמיטה) הרי בשאר עשרים ושבע השנים דן בעניני שמיטה. (על המיוחד בשנת תרס"ד ראה להלן שם בהערה 1) יש שעסקו רק בנושא אחד מעניני השביעית (לדוגמא: שנת תרל"ה) ויש שבשנה אחת עסק בשנים-שלוש בחינות של השמיטה (תרמ"ח, תרנ"ג).

3. נכתבו ברובם "בימי נעוריו" בשנים תרכ"ו-תר"ל. (בשנת תרכ"ו נפטר זקנו בעל חידושי הרי"ם). יצאו לאור בשנים תרצ"ד, תרצ"ו. במהדורות הצלום האחרונות "שפת-אמת" נספחו הלקוטים בסוף הספר. כבר עמדו ע"כ "נבוני דבר" כי הרעיונות המובעים בלקוטים הם תשתית ל"שפת-אמת" אשר בו "שכל את ידיו" לבטא את רעיונותיו הקדושים בדרך השווה לכל נפש" (הקדמת "אוצר מכתבים ומאמרים מבעל ה"שפת-אמת", תשמ"ו). אכן ההשוואה

ועי"ז לשמוע בקול דברו. ועושי דברו¹⁰ שמיטה. לשמוע בקול דברו הוא יובל שופר תרועה. ובאמת פי' עושי דברו הוא שאין להם עבודה אחרת רק זו כמלאך שאין בו רק שליחותו¹¹ ובשנת השמיטה היו עוסקין רק בתורת ה' וכן מעין זה בש"ק יעשה כולו תורה כמ"ש במדרשים¹² שיש בו הארה מקבלת התורה.

אח"כ לשמוע גילוי מבחינת מ"ת. השוה "אבן עזרא" תהילים שם: "אינם כבני אדם שיקוו שכר בעשותם דברו, רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו".

10. דייק "דברו", דבר אחד בלי עיסוקים נוספים. השביתה בשמיטה מפנה את העיסוק רק לת"ת.

11. ראה ב"ר נ' ב'.

12. תנוד"א רבה פ"א. וע"ע לעיל עמ' 54.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תרמ"ז

ענין שמיטין אצל הר סיני ע"פ המד' ויקרא' ברכו מלאכיו ולא כל מלאכיו תחתונים שא"י לעמוד בתפקידיו של הקב"ה כו' גבורי כח בשומרי שביעית הכ' מדבר עושי דברו וזה דבר השמיטה ע"ש. כי הנה בנ"י זכו לקבלת התורה ע"י המדבר כמ"ש² זכרתי לך חסד כו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. כי התורה היא מעולם העליון וא"י לזכות לתורה עד שמבטלין כל עוה"ז ונמשכין לבטוח בו ית' בלבד. וכן מבקשין³. ובעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כו'. ובאמת לאו כל מוחא סביל דא⁴ רק מיוחדים שנק' מלאכיו. וכן בדורות דור המדבר היה להם זה הכח וכל הדורות נמשכין אחריהם⁵. וכן בכל דור יש יחידים, שיש להם זה הכח והקב"ה זכר עשה לנפלאותיו⁶ ונתן לנו מצות שנזכה על ידיהם למדרגה הראשונה. כמ"ש⁷ תחתונים שא"י לעמוד בתפקידיו. ומ"מ יש זמנים שנמצא התעוררות בבנ"י. וכמו כן בשנת השמיטה הוא ממש לכתך אחרי בארץ לא זרועה. והיה מתגלה להם הארת קבלת התורה⁸ כמ"ש⁹ עושי דברו

1. ויק"ר א' א'.
2. ירמי' ב' ב'. פרש את "לכתך אחרי" כהליכה לקראת מ"ת.
3. בברכת "אהבה רבה". הסמיכות בין הבטחון ש"בטחו בך" לבין תלמוד תורה "ותלמדם חוקי חיים" הסתברה לבעל שפ"א כתנאי לזכיה בתורה. ע"ע "עץ יוסף" ב"אוצר התפילות": בעבור אבותינו ע"ש זכרתי לך וכו'. ושם ב"עיון תפילה" שבטחו בך, הקדימו נעשה לנשמע, שקבלו עליהם לעשות כל אשר תצום בטרם שמעו מה תצום, ולא חששו פן תכביד עליהם עול כבד מנשוא, אבל בטחו בך והאמינוך שבלא ספק תתן להם חוקים טובים וכן היה באמת ותלמדם חוקי חיים. ובסדור יעב"ץ: שבטחו בך, שעמדו בנסיונות רבות ונאמנות ע"כ מצאו חן בעיניך ולמדתם חוקי חיים נצחיים.
4. דרגת הבטול של העוה"ז ודבקות במידת הבטחון אינה יכולה להיות דרגה לרבים.
5. מכוחו של דור המדבר מנסים בני הדורות השונים להגיע לדרגת הבטול והבטחון.
6. תהילים ק"א ה'. למתן התורה לדור המדבר, מבטלי הטבע, ניתן זכר ע"י מעשה המצוות. השמוש במליצת הזכרון ע"פ תהילים מתייחסת ל"זכרתי לך" — לכתך אחרי" שהביאה כדבריו למ"ת.
7. ויק"ר א' א'. המתח והמדרגה שהיו נחלת יוצאי מצרים לא ישנו. אולם ע"י מצוות כדוגמת מצוות שמיטה המסייעת לבטול הטבע, אפשר להגיע למדרגה הקדומה.
8. כל הליכה מדברית של בטול הטבע מביאה בעקבותיה גילויים רוחניים. מכאן ענינו של הר סיני וגילוייו בשנת השמיטה.
9. תהילים ק"ג כ'. יש כאן כעין דרשת הכתוב, עושי דברו בהשבת העבודה בשמיטה זוכים

לומר³² הואיל ואין דרך להיות בפרסום כדאיתא גבי אלישע³³. ולכן אם לא ישאלו כלל יהי' המזון בנס ממש וכמו המן לחם מן השמים. וכת' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה³⁴ פי' אכילת השמיטה לא יהי' ע"י הכנת האדם רק ע"י המנוחה³⁵ והוא בחינת עונג שבת³⁶.

32. סברה נוספת מדוע תבוא פרנסת השביעית ע"י ברכת רבוי בדרך הטבע ולא ע"י נס כמתחייב מדרגתם המלאכית.
33. מל"ב ד' ד' "וסגרת הדלת" וברש"י: כבוד הנס הוא לבא בהצנע.
34. אמנם גם עתה לאחר שניתן פרסום לבעית פרנסת השביעית (ולכן זו אינה יכולה לבוא בצורה ניסית) קיים שינוי בצורת התזונה בשביעית, להלן תרמ"ח.
35. שבת הארץ, שביתת הארץ ומנוחתה היא המכינה את האוכל.
36. העונג הוא הרכבה מיוחדת של פעילות ומנוחה. השוה: "פחד-יצחק" שבת מאמר ב' אות ז'. עי' לעיל עמ' 100.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

החטא נשאר לבני זמנים שמתעורר להם זה הכח הראשון¹⁵ וכמו בש"ק שמבטלין מכל מלאכה ומוכנים רק לעבודת הש"י¹⁶. לכן המזון ביום ש"ק הוא בקדושה¹⁷. ובזמן שהיו שמיטין ויובלות ה' כל השנה שנת שבתון ולא היו עוסקין בזריעה וקצירה. דאיתא בגמ'¹⁸ פלוגתא דר"ש ור' ישמעאל רש"א אפשר אדם זורע בשעת הזריעה כו' תורתו אימת נעשית כו' ור"י אומר הנהג מנהג דרך ארץ ואחז"ל¹⁹ הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. ובאמת זה הוא אחר החטא כמ"ש במ"א²⁰ במשנה אם אין תורה אין ד"א²¹ זה היה קודם החטא. ואח"כ אם אין ד"א אין תורה כמ"ש²² וישכן מקדם כו' לשמור כו' דרך עה"ח ודרשו חז"ל מכאן שד"א קדמה לתורה ע"ש²³. ובשמיטין ויובלות ושבתות יש לבני הארה מדרך ראשון שקודם החטא²⁴ ולכן היו שובתין בזמנים הללו והיו חוזרין למדרגה הראשונה שקבלו בהר סיני. וזה עיקר החרות ביובל דכ'²⁵ ושבתם איש אל אחוזתו כו' שהי' להם דבקות בשרשם²⁶. ולכן שומרי שביעית נק' מלאכיו עושי דברו שאין להם רק זה השליחות²⁷ ואין עוסקין בדרך ארץ כלל רק כמלאכי השרת. ולכן ה' המזון שלהם ע"פ נס²⁹. ואיתא בספרים³⁰ בפ' וכ"ת [וכי תאמרו] מה נא' כו' כי רצונו ית' ה' שלא יהרהרו כלל ואז היו נהנים ממעשה ניסים ממש³¹ וע"י השאלה הוצרך להיות המזון בדרך ברכה. ויתכן

15. של המדרגה הרוחנית וממילא של התזונה שמקורה למעלה מהגשמי.
16. והיא בחינה של ג"ע, כמו אדה"ר לפני קללת עבודת האדמה. לט מלאכות.
17. השווה סידור האריז"ל: כי אשר יאכל בשבת אפילו שהוא יותר מהצורך אינו הולך לחיצונים כמו בימות החול אלא כולו נבלע באברים. (כמו המן הנבלע באברים).
18. ברכות ל"ה ע"ב. וע"ע עמ' 163, 308.
19. שם. וע"ע שפ"א פ' עקב תרל"ג, תרמ"ג, תרמ"ט, סדור שפ"א עמ' רפ"ג.
20. ראה שפ"א אבות פ"ג מ"ז.
21. אבות שם.
22. בראשית ג' כ"ד. ופסוק זה נאמר לאחר חטא אדה"ר.
23. ויק"ר ל"ה ו'. ט' ג'. תו"ש בראשית פ"ג אות רמ"ב.
24. ר"בדר"ן זו אין צריך להקדים ד"א, ולכן אין צריך להשתעבד לעבודה. להלן תרנ"ג. 326-327.
25. ויקרא כ"ה י'. לעיל תרמ"ג. עי' לעיל עמ' 242.
26. דרגת היובל מחזירה אותם לשורש סיני, לדרגת המלאכים.
27. שהרי אין להם עיסוקים אחרים.
28. בשנת השמיטה.
29. דוגמת המן.
30. "נועם אלימלך", לעיל תרל"ז.
31. כפי שראוי בהתאם לדרגה המלאכית.

שפת אמת

פ' בהר תרמ"ו

ענין שמיטין ויובלות להר-סיני¹. ע"פ המדר' ברכו ה' מלאכיו כו' עושי דברו. בשומרי שביעית הכ' מדבר כו'². וחז"ל דרשו³ כשהקדימו בני נעשה לנשמע אמר הקב"ה מי גילה לבני רז שמה"ש משתמשין כו'. כי בני היו מוכנים בקבלת התורה להיות כמלאכי השרת⁴. כי באמת גם התחתונים שלוחיו של מקום הם⁵ דהכל לכבודו ברא. רק ההפרש⁶ הוא שהמלאך אין בו דבר אחר רק זה השליחות. ונק' כולו מלאך ע"ש השליחות⁷. ולפי שבטל במציאות אליו ית' לכן ניזון מזיו השכינה⁸ כמו שעתידין צדיקים להיות בעוה"ב⁹. ובני בקבלת התורה היו מוכנים ג"כ לזה¹⁰. לכן ניזונו מלחם שמה"ש אוכלין כנ"ל¹¹. כי באמת בזעת אפך תאכל לחם¹² היא הקללה לאחר החטא ומקודם ה' כל אכילת אדם מגן-עדן¹³. וכמו-כן היו בני מוכנים להיות בהר סיני. וכ"כ אמרתי אלהים אתם כו'¹⁴. אך גם אחר

1. לעיל תרמ"ד, הערה 1 ולהלן תרנ"ז הערה 8. השמיטה מקרבת את שומריה למדרגת סיני, זו המתייחסת לעידן המלאכי של ג"ע.
2. ויק"ר א, א'.
3. שבת פ"ח.
4. השויון למלאכי-השרת אינו דימיון בעלמא. יש צד שוה בין כל ממלאי התפקידים, שאין להם במציאות אלא מילוי התפקיד בלבד.
5. שלא בידיעתם.
6. בין השליחות הלא-מודעת של כלל התחתונים-השלוחים המבצעים תכנית עליונה לבין מלאכי השרת.
7. השוה חגי א' י"ג: "ויאמר חגי מלאך ד' במלאכות ד'". ושם בא"ע ורד"ק: שליח המלאכות-שליחות, וכן כל מלאך פי' ברוב שליח, וכן וישלח מלאך ויוציאו ממצרים אמר על מרע"ה.
8. שמור' ל"ב ד'. התזונה = החיות באה מהתלות של הניזון, הן בעולם הגשמי והן בעולם הרוחני.
9. ברכות י"ז ע"א.
10. ראה שמור' פ' ל"ב.
11. יומא ע"ה ע"ב.
12. בראשית ג' י"ט.
13. השינוי במעמד האדם גרר אחריו שינויים במקורות תזונתו-חיותו. השוה סנהדרין נ"ט ע"ב: מיסב בג"ע היה והיו מלאה"ש צולין לו בשר ומסננין לו יין.
14. שמור' ל"ב ז'. ילק"ש תהילים פרק פ"ב. לעיל תרמ"ד, להלן תרנ"ג, תרס"ג, תרס"ד.

הוכן באדם שיכול להוציאו אל הפועל בכח מצוות ומעש"ט²⁹. וע"ז כתי'³⁰ אשר ברא א' לעשות שהתחתונים יסלימו התיקון ולכן המצות נק' נרות דכתי'³¹ נר מצוה ובמד' תצוה³² העושה מצוה לפני הקב"ה כאילו הדליק נר לפניו ומחי' נפשו שנק' נר כו'. והכל א'³³ שהמצות ממש הם כלים לאור התורה וכפי קיום המצות כך הם מתמלאים אור תורה³⁴ וכן הוא בנפש האדם. וז"ש עשיתם אתם. עצמכם. וזהו בחי' עושי דברו כמ"ש אשר דבר ה' נעשה. שיתקנו ויוציאו מכח אל הפועל מעשה ה' ואח"כ זוכין לבחי' רוח חדשה משמים כמ"ש לשמוע בקול דברו. וז"ש שזוכה לרוח הקודש. ועל ב' אלו כתי' עבדי אתה³⁵. ואח"כ אשר בך אתפאר הוא לשון עתיד. שבחי' בנים ורוח הקודש בחי' לשמוע בקול דברו הוא בהתחדשות בכל עת כמ"ש³⁶ יערה עלינו רוח ממרום ודו"ק ותשכח³⁷.

29. הנפש הוא כינוי לחלק הפוטנציאלי שבעולמו הרוחני של האדם.
30. בראשית ב, ג, ע"ע לקוטים בסידור "שפת-אמת" חלק ב עמ' רסח-רעא; תו"ש שם; שפ"א ויקהל תרנ"ח, תזריע תרל"ו.
31. משלי ו, כג.
32. שמות רבה לו, ג.
33. הנפש והנר כינויים נרדפים הם.
34. השווה: מהר"ל "תפארת ישראל" פרק יא; "דרך החיים" הקדמה (עמ' ו). "שפת-אמת" חנוכה עמ' 237, 231; לעיל תרמ"ג הערה 16.
35. בחינת העבד היא זו של המבצע, עושה דבר המלך, המוציא אל הפועל, עושה הנפש, מגשים את הפוטנציאל. בחינת הבן היא בחינת עתיד, מתנה שבאה לאחר מיצוי כל הנתון בכח, היא בחינת רוח, רוח הקודש, המחדשת.
36. ישעיה לב, טו. הרוח הבאה ממרום היא מתנת שמים.
37. סיום בלתי שגרתי בספרי שפ"א, המעורר להעמקה.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

ושבתה הארץ שבת לה'. דכן לשון הכתוב כ"ת אל הארץ כו' ושבתה כו'. פי' שכל ביאתם לארץ יהי' על כוונה זו והקנה הקב"ה לנו א"י כדי להקנותה אליו. וכמו שכ' בספרים הקדושים כמו שהקב"ה ברא יש מאין כן צריכים בני' לחזור היש להאין וזה עצמו קיום היש בזה הביטול של היש. וזה הרמז להנחיל אוהבי י"ש שזה הנחלה ע"י יובלות ושמיטין שמבטלין הכל אל השורש והאין. ובזה נתקיים הנחלה בידם. וכל קיום היש ע"י יובל ושמיטה שהוא הביטול. וכ"כ אם בחקותי תלכו כו' שהוא הביטול. אז דיקא יהי' השפע בעולם גשמיכם בעתם שיהי' דבוק בשורש דכתי' לכל זמן ועת כו' כמ"ש במ"א מזה²⁰. וזהו היא בחי' עושי דברו לברר הנהגת הבורא ית' בעולם²¹. ועי"ז זוכין בכל עת להמשיך התחדשות קדושה כמ"ש לשמוע בקול דברו²². דיש בחי' עבד ובן כמ"ש בזוה"ק ע"פ הפסוק עבדי אתה כו'²³. והענין יובן ע"פ המד' בחקותי²⁴ ועשיתם אותם כאילו עשיתם אתם. עשיתם עצמכם. הלומד ע"מ לעשות זוכה לרוח הקודש דכתי' ואז תשכיל כו' ע"ש דהנה תרי"ג מצות הם נגד אברים וגידים של אדם²⁵ א"כ ע"י עשיית המצוות מתחדש חיות הנפש ממש כדכתי'²⁶ אשר יעשה אותם האדם וחי בהם שזוכה לנפש חדש וזהו נק' עשיי²⁷ תיקון הנפש כמ"ש²⁸ הנפש אשר עשו בחרן שגירן וע"ז קיבלו נפש חדשה ממש. כי בחי' הנפש הוא כח

הערה 1 – על הדיאלקטיקה במשנתו. תשובת הדבר בבחינה של יעמדו שני המצבים הסותרים זה את זה כאחד: אכילה ואע"פ כן – נחלה; קנין הארץ ואעפ"כ – שבתון. הליכה בדרכי התורה, "בחוקותי" הרוחניים – ושפע כלכלי. הנחלת יובל ושמיטה – י"ש – כוללת בתוכה סתירה, שהרי מה "יש" נמצא בשלילה שביובל ובשמיטה, ולמרות זאת הוציאה הכתוב בלשון "להנחיל". כנראה שכיוצא בכך הוא אף מושג האהבה: לאוהבי י"ש. האוהב הרי הוא אובייקט, ושיאה של האהבה הוא ביטולה של הישות הזו באובייקט הנאהב.

20. ראה שפ"א פ' בחוקותי שנת תרמ"ג.
21. המשימה של "עושי דברו" מתייחסת לעולם העשייה; גילוי דרכי הנהגת העולם.
22. התעמקות ב"נתון", בכללים הנהוגים, הכרת הבורא העולה מהם והעמקת האמונה בו, מעלים את המתבונן למדרגה של הכרה בתכנון האלוהי – "לשמוע בקול דברו" ולהעשות שותף "להמשיך" = לשייך, לנתב לחיי המעשה את האידאה המתחדשת.
23. ישעיה מט, ג. זוהר חלק ג דף קיא ע"ב, קיב ע"א. וראה לעיל 160, 286, 415 הערה 16.
24. ויקרא רבה לה, ו.
25. ראה מכות כג, ב; שו"ט משלי לא.
26. ויקרא יח ה.
27. כמו שאמרו במדרש, לעיל הערה 24.
28. בראשית יב, ה. ע"ע שם ב"תורה שלמה".

לפניו ית' נ"ר. ממה שיעשו אח"כ⁸. וזה שרמזו חז"ל מי גילה לבני רז זה⁹ פי' כשראה הקב"ה מה שיעשו אח"כ ע"י שהי' התשוקה בנפשות בני' לקיים המצות. לכן אמר הקב"ה שבהתעוררות בני' למטה נעשה התעוררות למעלה. ונמצא לפי' עיקר כתפוח קאי על הקב"ה שכן הוא הנהגתו ית' שכולל עבר ועתיד¹⁰. רק שבני' נמשכו אחר מדרגה זו. והקב"ה וב"ש א"ס [וברוך שמו אין סוף] למדותיו רק שמתנהג עם כל א' לפי הכנה שלו¹¹. והנה עיקר מצות השמיטין ויובלות הוא הביטול אליו ית'¹². כמ"ש ושבתה הארץ ביטול אל השורש הוא בחי' השבת¹³ כמ"ש אל יצא איש ממקומו ביום השביעי¹⁴. וכמו שיש בחי' שבת בנפש. כן בעולם כאשר היו בני' במקומם. כמ"ש כל יושבי' עלי' הי' נוהג שמיטין ויובלות והיו מעלין ומתרוממין הכל להשורש¹⁵. ובזו"ח¹⁶ פי' להנחיל אוהבי יש ר"ת יובלות שמיטין ע"ש. והוא מאמר חז"ל¹⁷ תלמידיו של אאע"ה אוכלין בעוה"ז ונוחלין בעוה"ב כדכתי' להנחיל כו' [ונראה דהמשנה מרמז ליישב קושית ר"א שם בזוהר אי אוהבי הוא אברהם אע"ה הא יצא ממנו ישמעאל. ומיישב דרך הבוחרים בדרכיהם ותלמודיהם¹⁸ יורשין נחלה זאת כנ"ל]. פי' ¹⁹ שהקב"ה נתן א"י לנו לנחלה כדי לקיים

8. לכאורה מה הקדמה של נעשה, של עשייה, אפשרית במדבר, הרי כל קבלת התורה ביחוד במה שנוגע לשמיטה, בנסיבות של מ"ת אינם אלא בגדר של נשמע, של קבלה ולא של ביצוע. אלא שעצם ההכרזה "נעשה ונשמע" היא שינוי סדר העדיפות כפי שאמנם עתיד להתבצע בתקופה מאוחרת יותר.
9. הסוד הוא התייחסות נפשית בהווה = תשוקה בנפשות ישראל למה שיתרחש בעתיד, בעת ההתיישבות בא"י.
10. הקדמת העלים לפרי משמעה שאין חוקי ההתפתחות הרגילים תופסים; ההנהגה השלטת כוללת "עבר ועתיד".
11. מידה כנגד מידה משמעה הקבלה של הנהגה לפי הנכוונות של המקבל.
12. ההתבטלות היא ההתנערות מחוקי הטבע, התלות המוחלטת של ישראל בקב"ה, ראה לעיל תרל"ו הערה 2; תרמ"ד הערה 3; להלן תר"ס הערה 34.
13. כל שיבה למקורות, כל הצטנפות אישית והתבטלות לגבי נקודת המוצא, בלי התבטאות של יצירה – יסוד השבת שולט בה.
14. שמות טז, כט. ע"ע שפ"א בשלח תרל"ב, תרל"ג.
15. שבת הארץ אמורה לבטא את ערכי השביתה וההתכללות ביחס אל בחינת המקום=הארץ, כמו ששבת הימים אמורה להשיג מטרה זו ביחס לנפש שומרי שביעי.
16. פ' בהר. להלן תרנ"ט. ראה לעיל עמ' 104. להלן עמ' 572.
17. אבות ה, יט.
18. ותלמידיהם. המשנה בחרה בביטוי תלמידיהם שאין לו משמעות ביולוגית כצאצאים.
19. אכילה בעוה"ז, כשלמרות זאת נשאר מה לנחול לעוה"ב, נראית כסתירה, (ראה לעיל ב"השמיטה בתורות בעל שפת אמת" הערה 41. לעיל תרל"ו הערה 2, להלן תרמ"ח (קטע ב)

שפת אמת

פ' בהר תרמ"ה

ענין שמיטין ויובלות להר סיני¹. כתבנו כמה פעמים ע"פ המד' גבורי כח בשומרי שביעית הכ' מדבר². אגב נבאר דברי הגמ'³ כתפוח בעצי היער למה נמשלו לתפוח מה תפוח פרו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה. ומקשין הא הקב"ה נמשל לתפוח בפסוק⁴. אכן ע"פ מדרש הנ"ל גבורי כח הם שומרי שביעית. ומסיים עושי דברו על הקדמת נעשה לנשמע. יתכן לפרש⁵ כי הקב"ה נהג עמנו מדה במדה וכשם שבנ"י קדמו⁶ נעשה כן הקדים להם הקב"ה התורה בעבור שעלה לפניו ית' נ"ר [נחת רוח] במעשים שיעשו בנ"י אח"כ ויהיו שומרי שביעית ויובלות. וז"ש בהר סיני שכל נתינת התורה סוף מעשה במחשבה תחילה ע"י ושבתה הארץ שבת לה⁷. וזה עצמו ענין שהקדימו נעשה לנשמע שהעלו

1. בשנת תרמ"ה היו פרשיות בהר-בחוקותי מחוברות, מכאן אף השימוש במדרש בחוקותי. אמנם בנוסף לדיון בשאלה הקלאסית של שמיטה וסיני ביחס למושגי "עושי דבר", "קול דבר" בא באור דברי הגמרא במסכת שבת, באור המשנה באבות, באור דרשת זוהר חדש, ציטוט מ"הספרים הקדושים" ואיזורים לדבריו בשנים קודמות.
2. ראה לעיל עמ' 52, 401. על הפתרונות שהוצעו לסמיכות שמיטה וסיני, השווה: סיכום שנים עשרה אוקימתות בדברי שפ"א, לעיל "השמיטה בתורות בעל שפת אמת" הערה 47.
3. ויקרא רבה לג, א. רמז להשוואה בין עושי דברו בשביעית ושומעי דברו לבין נעשה ונשמע בסיני.
4. שבת פח, א.
5. תוספות שם ד"ה כתפוח, וראה במהרש"א, בצל"ח, ב"בן יהודע", רי"ף על "עין-יעקב", "ענף יוסף". סדור "שפת-אמת", חלק ב עמ' מא. "לקוטי יהודה", שה"ש שם.
6. אכן הדוד במשל של שיר השירים הוא הקב"ה, ולכן גם בדימוי לתפוח הכוונה לקב"ה כ"תפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים", אלא שכתוצאה מהתעלותם של ישראל במעמד סיני, הם הגיעו למדרגה כזו שראוי להמשיל אף להם את התפוח המוציא את פרו = "נעשה", קודם לעליו = "נשמע".
7. הקדימו.
8. הדגשת מעמדו של ההר במסכת האירועים של מ"ת, משמעה שגילויי התורה פולשים עד למדרגת החומר. מחשבת התורה מוצאת את ביטייה הסופי-המעשי בכך שאף הארץ שובתה שבת לד'.

שנים¹⁴ פי' ע"י הספירה נמשך כל המספר אל תכלית המכוון ונמשכו הו' שנים אחר השמיטה והז' שמיטות אחר היובל. ובכח זה יש הארה משמיטה ויובל לכל השנים, וזה דרך התורה בכל מקום שיהי' אחיזה בהשורש להמשיך חיות מהשורש לכל ההתפשטות¹⁵. וכן ימי הספירה מפסח עד שבועות דכתיב ז' שבתות תמימות¹⁶ פי' שע"י הספירה נמשך הארה מהשבתות והשבועות לכל המספר ונק' שבתות כל הימים¹⁷. שכששת ימי המעשה טפלין אל השבת נק' כל השבוע שבת וזה שבתות תמימות¹⁸.

14. ויקרא כ"ה ח' וע"ע לעיל 241-242. מצות הספירה משייכת את כל הנספר למרכז אחד.
15. זהו כלל בכל דרך עבודת ד', המתבסס על משל מהתחום הבוטני: מהנקודה השרשית מתפשטת יניקה לכל הענפים, כך בהיסטוריה הלאומית וכך בהיסטוריה האישית. לפנינו דוגמא מלוח הזמנים השבועי והרב-שנתי.
16. התקשה בבטוי שבתות כשם נרדף לשבועות, ראה רמב"ן ויקרא כ"ג י"א ובתו"ש אות ק"ח, אלא שבעל שפ"א הדגיש את יסוד התמימות.
17. קיימת בחינה של שבתות גם בתוך ימי השבוע שבספירת העומר. (בחינה זו מתעמקת בשנת השמיטה, השוה דברי רב האי גאון הובא בטור או"ח ס' תצ"ג ושם בדרישה סק"ב).
18. כפיפותו של שבוע העבודה לערך המרכזי של השבוע, לשבת, יוצרת מכנה משותף המשלים ומתמים את כל שבעת ימי השבוע. וע"ע שפ"א פ' אמור תר"ב, תרנ"ג, ובסדור שפ"א ח"א עמ' תקל"ה בשם חידושי הרי"ם.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תרמ"ד

בענין השמיטין ויובלות דכ' בהר סיני כו'.¹ כי כל ענין השביתה² היא בטול הטבע³ שקרבנו הש"י לפני הר סיני⁴ היינו שנתעלו בני' להיות כמלאכים⁵. והגם כי נאמר אכן כאדם וכו'⁶ עכ"ז נשאר הדביקות לזמנים⁷. שיש בכח בני' לצאת מן הטבע. וזה אות השבת ביטול המלאכה⁸. ובשמיטה היה כל השנה שביתה הכל' כנ"ל שלא להיות טבועים תחת ההרגל והטבע רק לידע שכל עוה"ז הוא טפל ופרוזדור לטרקלין¹⁰ והנייחא של איש ישראל היא בעת השביתה ממעשים של הטבע שזה עיקר חיות איש הישראלי. לכן היה תמיד שינוי זמנים בשמיטה¹¹. וביובל עוד יותר יציאה מן הסדר¹² שכל הנחלות חוזרין. ולאשר כי א"י [אינו יכול] לצאת לגמרי מהטבע¹³ היה המצוה ע"י וספרת לך שבע שבתות

המכנה המשותף לערכי התורה והשמיטה היא התנערות מחוקי הטבע. המגבלות האנושיות מונעות קיומו של מצב זה לאורך זמן. המנין (הן של ימי השבוע, הן של ימי הספירה והן של שנות השמיטה והיובל) המכפיף את כל המרכיבים אל המרכז, הוא התשובה לרצף הדבקות המבוקשת.

1. על שאלת הסמיכות ופתרונותיה ראה לעיל עמ' 52, 401. לעיל תרל"ה, להלן תרנ"ג, תרנ"ז.
2. ושבתה הארץ – הפסקת הפעילות החקלאית הרגילה.
3. על מושג "בטול הטבע" ראה לעיל עמ' 53, 184, 250, 329, 406.
4. מטבע לשון מתוך "דיינו" שבהגדה. ראה ב"הגדה שלמה" מה שהביא בשם הראשונים על עצם ההתקרבות לסיני ומעלתה.
5. ראה ע"ז ה' ע"א ולהלן תרמ"ז.
6. תהילים פ"ב ז', ובע"ז שם: לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם, אמנם לאחר החטא כ"אדם תמותון", נסתלקה מהם דרגת המלאכים, וא"כ לא נותרה אצלם מעלת ההתקרבות להר סיני.
7. מעלת הדבקות המלאכית שזכו לה במ"ת הצטמצמה לזמנים מוגבלים.
8. השביתה ממלאכה בשבת היא עדות למדרגת דבקות מלאכית; לא נזקקים למלאכה ולתוצאותיה.
9. בחינת שבת = שביתה ממלאכה שלטת בכל השנה השביעית.
10. ע"פ אבות פ"ד מ"א.
11. כל מערכת הזמנים של זריעה, קצירה, וכו' השתנתה-התבטלה בשמיטה.
12. החברתי והכלכלי.
13. א"א לקיים אורח חיים – הרצוי לכשעצמו – של שמיטה ויובל במשך כל השנים.

בכוונה מתקנין החטא של ביטול שמיטין ויובלות³¹. לכן מבקשין הרחמן יחזיר לנו עבודת ביהמ"ק כשיהיה ניתקן החטא של שמיטין ויובלות³².

31. ספירת העומר בכוונה היא תקון הפרט. התשובה שכל יחיד שב לשרשו, שלמות פנימית זו של היחידים, יוצרת צבור, ושלמותו של הצבור מתגלה אף בחיצוניות. על תקון החטא של בטול השמיטה השוה רמב"ם, מלכים פי"א ה"א.
32. ע"ע "קול הנבואה" עמ' רנ"ד-רנ"ה, לעיל עמ' 242.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

בנ"ח [בני חורין] מעבדי פרעה נכנסין בכלל להיות עבדי ה'15. וזה נר מצוה16. אח"כ בשבועות זוכין לתורה אור לשמוע בקול דברו ודרך חיים ת"מ [תוכחות מוסר] הוא בסוכות אחר ימי הדין17. וזה הוא בפנימיות נפשות בנ"י18. אכן בזמן שהיה היובל נוהג היה נוהג זה הסדר19 בחיצוניות בעולם ג"כ. כמ"ש ושבתה הארץ שבת. והיה ניכר בהתגלות החרות בשמיטה ויובל20. וכ' ושבתם איש אל אחוזתו21 ולכאורה הל"ל שישב האחוזה לבעליו22. רק הפי' שישב כל איש ישראל לשרשו23. וזכה כ"א בחלק שיש בו בהתורה24 שע"ז מבקשין ותן חלקנו בתורתך25 וזה התשובה26 עלמא דחירות27 ולא לחנם כ' תעבירו שופר. רק שהיה מתעורר שופר של מתן תורה. ובהר סיני נתן לנו הקב"ה שנזכה מצד עצמנו לעורר תמיד הארת היום של מתן תורה בכל יובל. לכן היובל תלוי בכלל ישראל כמ"ש לכל יושביה כשכל יושביה עליה. כי בפנימיות יכול גם כל פרט למצוא הארה השייך אליו28. שלכן ספירה מפסח לשבועות נוהג בכל יחיד29. אבל בכללות בנ"י עוררו הארת התורה גם בחיצוניות הבריאה כנ"ל30. ואפשר ע"י מצות ספירת העומר

15. מגילה י"ד ע"א: עבדי ד' ולא עבדי פרעה.
16. משלי ו' כ"ג, והשוה ברכות ה' ע"א, סוטה כ"א, הקדמת המהר"ל ל"דרך חיים", הקדמת רח"ו ל"דרך חיים", הקדמת השל"ה. להלן תרמ"ה הערה 34. את שלוש הדרגות נתן בעל שפ"א ענין להדרגתיות שבמחזור השנה. מעשה המצות שנתחדש ערב היציאה ממצרים מקיים את הזיקה בין נר מצוה לבין פסח.
17. שאז זוכים לחיים ולדרך חדשה ע"פ כללי המוסר.
18. התהליכים הנפשיים המושפעים מהתחנות בהיסטוריה, אינם ניכרים על-פני השטח; התנאים הכלכליים והחברתיים אינם משתנים. מי שהיה משועבד לפני פסח נשאר כך גם אחרי המועד וכו'.
19. של שחרור, החזרת קרקעות, עצמאות רוחנית וכו'.
20. השוה ש"מ מועדים עמ' ט"ו, קפ"ח, וראה "שבתה של ירושלים" על מזמור צו.
21. ויקרא כ"ה י'. וראה לעיל עמ' 242.
22. השוה פירש"י ובדברי הרא"ם, גור אריה "שפתי חכמים".
23. למהותו, לעצמותו, להגשמתו העצמית, וע"ע "אורות התשובה" פט"ו, י'.
24. השווה "מחשבות חרוץ" עמ' נ"ז.
25. השוה שפ"א שמות ע' 100.
26. ששב אל עצמיותו, אל "אחוזתו".
27. השוה "לקוטי תורה" דברים עמ' 120: בחי' יובל עלמא דחירו.
28. ויקרא כ"ה י', ערכין ל"ב ע"ב. גם אם מצות יובל היא ממהותה מצוה המוטלת על הציבור, הרי מעצם זיקתה למ"ש יש לה יחס פנימי לכל פרט.
29. לעומת הספירה ליובל שהיא מצוה על בית-הדין. ראה "החינוך" מצוה ש"ל.
30. סדרי החברה והכלכלה המשתנים ביובל כתוצאה ממצות התורה, מעמידים את ציווי התורה בצורה גלויה ונכרת לכל.

שפת אמת

פ' בהר תרמ"ג

ענין שמיטין ויובלות להר-סיני¹ ע"פ המדרש גבורי כח עושי דברו בשומרי שביעית הכ' מדבר כו². והשכר³ לשמוע בקול דברו הוא היובל⁴ כי שמיטה הוא שכר ליצי"מ⁵ ויובל זכר לקבלת התורה⁶. והענין הוא כמ"ש בזה"ק בפרשה זו⁷ כי שמיטה בחי' תפילין של יד קבלת העול. ומינה⁸ כי יובל הוא בחי' תש"ר שדרשו חז"ל עליו⁹ וראו כו' ע"ה [עמי הארץ] כי שם ה' נקרא עליך והוא החירות¹⁰ שכל מי שעוסק בתורה¹¹ הוא בן חורין¹². ומתחילה צריכין לקבל עול המצוות וע"ז כ' עושי דברו. וכן היה הסדר ביצי"מ קבלו בני עול המצות. וכמ"ש החדש הזה לכם מצוה ראשונה שנצטוו בני¹³. וכן בכל שנה ושנה¹⁴ בפסח שנעשין

1. ראה לעיל תרל"ה ולהלן תרמ"ד.
2. ויק"ר א' א'.
3. השוה א"ע תהילים ק"ג כ': וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם [המלאכים] כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו, רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו.
4. פרש את שני חלקי הפסוק "גבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו", כתלות, על דרך "מצוה גוררת מצוה" "ושכר מצוה-מצוה", לאחר שגבורי הכח עושים את המצוה, הרי הם מתעלים למדרגה נוספת וזוכים לשמוע קול נוסף.
5. בסוף הפרשיות הנגזרות לאחר מצות השמיטה הודגשה ההוצאה ממצרים, ויקרא כ"ה לח, מ"ב.
6. המושג "יובל" נזכר לראשונה בתורה שמות י"ט י"ג, ביחס למ"ת: היחס בין מ"ת ליצי"מ נתפס אף הוא כמתן פרס ועילוי בשמיעת הדברות במעמד הר סיני, על האמונה והעשייה בעת היציאה ממצרים ראה לעיל תר"מ הערה 19.
7. דף ק"ח ע"א.
8. מתוך דברי הזוהר המדגיש רק את דוגמת תפילה של יד בהמשך למצות השביעית, הסיק בעל שפ"א על היובל כמתייחס לתפילין של ראש. אמנם ראה בפרוש ה"סולם" שם.
9. ברכות ו' ע"א.
10. דברים כ"ח י': ויראו ממך, דהיינו ישראל אינם משועבדים לגויים הארץ, כיוצא בכך היובל הוא דרור בארץ.
11. זו שנתנה במשך היובל.
12. אבות פ"ו מ"ב.
13. לשון רש"י בראשית א' א'.
14. התהליך ההיסטורי חוזר על עצמו מדי שנה בשנה. השוה "מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 21, 153.

הקדמה לקבל התורה¹⁵. במד' ויקרא¹⁶ גבורי כח עושי דברו בשומרי שביעית הכ' מדבר כו' לשמוע בקול דברו¹⁷. וזה סמיכת שמיעה להר סיני שע"י בחי' האחדות מתעורר כח קבלת התורה לבנ"י והתורה מיוחדת לבנ"י¹⁸ והיא עץ החיים ממשי¹⁹. וזהו לשמוע בקול דברו כדכ"י²⁰ הקול קול יעקב. אבל מקודם²¹ צריכין לתקן המעשים וזהו עושי דברו להטות כל המעשים להנהגת הבורא ית'²². ובמקום הזה²³ יש תערוכות שצריכין לברר. וע"ז נאמר מו"ח ביד הלשון²⁴ שבה יש שליטה לידי עשו²⁵. לכן נלחמו בנ"י עם עמלק קודם קבלת התורה²⁶ והעצה לתקן העשי' היא ע"י האחדות²⁷.

15. ספה"ע מאחדת את מסגרת ימי ההכנה למ"ת ומאחדת את עדת המונים.
16. ויק"ר א' א'.
17. נתן את המדרש ענין למכנה המשותף בין שמירת-עשיית השמיעה המאחדת לבין שמיעת קול עשרת הדברות שבאה כתוצאה מהאחדות.
18. ולכן באה מצוה מיוחדת על האחדות בחברה הישראלית.
19. מכאן פתיחת המדרש ב"מות וחיים" הנתונים ביד הלשון המאחדת. בבחינת עץ החיים אין תערוכות.
20. בראשית כ"ז כ"ח. לשמוע בקול דברו של יעקב. נתן את מושג שמיעת הקול ביחס לבני יעקב המתאחדים בעשיית דברו, או אז הם זוכים שישמעו לקולם. וע"ע תו"י פ' יתרו ד"ה עוד י"ל.
21. כדי לזכות לכך שייענו לקולם.
22. דבר מלשון הנהגה, את כל המעשה – "עושי", מדבירים תחת הנהגתו.
23. בעולם המעשה, מאז חטא עץ הדעת מעורבים הם מושגי הטוב והרע.
24. הלשון היא דוגמא לערך שתערוכות של חיים ומות קיימת בו.
25. רמז לקושי שבבטוי "יד", מה יד ללשון. הל"ל מות וחיים בפי לשון. אלא שבבחינת היד-המעשה קיימת התערוכות של מו"ח. ובמקביל לסוף הפסוק "לשמוע בקול דברו" המתייחס לקול יעקב, הרי ראש הפסוק "עושי דברו" מתייחס לבחינת "ידי עשו" ושם שולט החלק הרע: מות ביד לשון. וע"ע בפרוש הגר"א למשלי י"ח כ"א שהזכיר את מושגי טו"ר ו"יד על כס" שבמלחמת עמלק.
26. כדי לזכות ב"לשמוע בקול דברו" שהוא חלק יעקב צריך היה להקדים ולתקן את "עושי דברו" המתייחס למעשה ידי עשו, שהוא זקנו של עמלק. ע"ע שפ"א פ' זכור תרמ"ג.
27. השווה מה שכתב בשנה זו, תרמ"א, בפורים: כשבנ"י נעשין אגודה אחת אין לעמלק שליטה בהם רק ברפידים. ולכן הלשין עמלק עם אחד מפורד ומפורד. שכל כח שלהם האחדות ועתה הם מפורד. וראה עוד פורים בשנת תרל"ח.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תרמ"א

במד' מות וחיים ביד לשון כו' לשונכם רך אלו לאלו לפיכך משה מזהיר אל תונו כו'. הענין הוא כמאמר חז"ל² ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שהתורה ניתנה לכלל בני' שהיו באחדות כמ"ש³ ויחן שם ישראל פירש"י בלב א'. וזה הוא כוחן של בני'⁴ כי זכות האבות הם לתקן הג' עמודים שהעולם עומד עליה ולגבור⁵ הג' עבירות שצריכין למס"נ עליהם ע"ז ג"ע ש"ד. וזה נאמר בפרשיות הקודמין⁶ וידוע כי חטא לשון הרע שקול נגד כולם⁷ והיפוך זה ואהבת לרעך כמוך זה העמוד זכו בני' בעצמם. ובזה הכח נתקדשו לתורה⁸. ופרשה זו⁹ מכוונת לזה כי מצות השמיטה הוא לבוא אל האחדות¹⁰. לפי הפשוט שיד עשירים ועניים שוה בשמיטה¹¹. ולבד זה¹² עיקר המנינים שבתורה ויובלות¹³ הם בחי' האחדות. שהספירה והמנין מאחד המספר¹⁴ וכן ספירת העומר שהיא

1. ויק"ר ל"ג א' וראה להלן תרס"ד הערה 1. האחדות היתה הקדמה הכרחית למ"ת. היא אף מונחת ביסודה של מצות השמיטה, מכאן הסמיכות להר סיני ומכאן המצוות התברתיות הנזכרות אח"כ. בכוחה של האחדות נצחו ישראל את עמלק שבא לפני מ"ת.
2. ב"ר פכ"ד ז' וראה עוד שפ"א קדושים תרנ"ב.
3. שמות י"ט ב'.
4. כח האיחוד הוא סגולה שבאה לישראל לא בירושה ולא בזכות אבות.
5. להתגבר על. בעזרת זכות האבות אפשר להתמודד עם ג' העברות.
6. בסוף פ' אחרי באו דיני עריות, בראש פ' קדושים נאמר "אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם". וכן "לא תעמוד על דם רעך" (שם י"ט ט"ז) ואח"כ "ואהבת לרעך כמוך" (שם י"ח).
7. ירושלמי פאה פ"א ה"א.
8. שהרי האחדות היתה תנאי במ"ת.
9. של השמיטה.
10. ע"ע לעיל עמ' 55, 118, 193 ואילך.
11. ההנחה הפשוטה של האחדות היא זו המתייחסת לאחדות בחברה. השוה רש"י ויקרא כ"ה ו'.
12. העמקה נוספת בבחינת האחדות, מלבד מה שנאמר לעיל.
13. חובת הספירה היסודית, המקיפה את מסגרת השנים היא זו המתייחסת למנין שנות השמיטה והיובל.
14. פעולת הספירה הסדורית היא משמעותית רק כשיש מכנה משותף של הנמנים.

התורה כמ"ש¹⁴ גבורי כח ע"ד [עושי דברו] לשמוע בק"ד [בקול דברו] . ובמד' ויקרא¹⁵ בשומרי שביעית הכ' מדבר חמו חקלי' בייר ויהיב אר' ושתיק. הענין הוא עושי דברו¹⁶ הוא תקון המעשים להיות נמשך הכל אחר הנהגת התורה¹⁷ שהוא הנהגת הבורא ית' כדבר מלך שלטון¹⁸. וע"י שבנ"י מבטלין כל רצונם ומעשיהם [כד'] להטותם ע"פ דרך התורה. לכן זוכין לשמוע בקול דברו. וזה מצות השמיטין ויובלות¹⁹. וכמו כן ימי הספירה לבטל כל המידות אליו ית'²⁰ זוכין אח"כ לתורה. וכן תקיעת שופר של יובל שהיא הארה מקבלת התורה שהי' מתעורר בכל יובל בזמן שהי' יובל נוהג.

14. תהילים קג, כ, ובשבת פח, ע"א יחסו הפסוק למעמד מ"ת.
15. ויק"ר א, א.
16. הוראת המושג "דבר" במובן של הנהגה, הטייה, הכוונה, להלן תרמ"א הערה 22.
17. יחוס הבטוי "עושי דברו לשמוע וכו'" למ"ת אינו רק בגלל הקדמת העשייה לשמיעה, אלא אף בגלל המושג דבר, שבהוראת הכוונה הוא חופף למושג התורה – הוראה.
18. קהלת ח, ד. דבר המלך, ההטייה לרצון המלך, ראוי לה שתשתלט על כל המציאות. פרושו של בעל שפ"א לפסוק בקהלת יש בו מקוריות, השוה אלשיך קהלת שם.
19. הזיקה בין מצות השמיטה לבין מ"ת בסיני מנוסחת במטבע הסמיכות החזל"י, היחס בין היובל לבין מ"ת נקבע ע"י תקיעת השופר המשמשת בשניהם.
20. היסוד הלשוני במושג "ספירת העומר" ענינו בעומר כמידה. כך בתו"כ: והניף את העומר, ג' שמות יש לו, עומר שבלים, עומר תנופה, עומר שמו. ובפרוש ח"ח: עומר שמו על שם מידה "וימוד בעומר", ושם במלבי"ם עיקר שמו היה עומר, ואע"פ שכל המנחות בא עשרון שהוא עומר ייחד לזה שם עומר כי היה מביא ג' סאין ומעמידו על עומר שהוא עשירית האיפה. מושגי המידה הכמותית הושאלו להוראת מידות כתכונות, כי טיבה של התכונה, חיובית או שלילית, נמדדת מבחינת כמותה. הכשרת ותקון התכונות-המדדות לקראת מתן-תורה היא העבודה הרוחנית שענינה בין פסח לשבועות. ספירת העומר היא איפוא מצוה שענינה במידה בכמה הוראות, הן מידת השעורים, הן מידות-תכונות האדם והן מידות-כלים בהן מגלה האלוקות. על "בטול המידות אליו ית'" ראה עוד ב"כתב וקבלה" ויקרא כג, יא. וע"ע לקוטי שפ"א פ' אמור: לעניני הספירה וכן בסדור שפ"א ח"א עמ' תקל"ו.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תר"מ

במד' מו"ח ביד לשון כו'. כמו שיסוד האדם הוא בלשון² כענין המדרגות דצח"מ³. נמצא כי היתרון לאדם המדבר הוא הלשון. וכמו כן בכללות הברואים האדם המובחר שבהם. אכן בנ"י הם המדברים כמ"ש⁴ מגיד דבריו ליעקב כו'. והם המה הפה והלשון שמות וחיים בידיהם ע"י התורה שניתן לנו⁵ וכוחן של ישראל בפה לעורר אש התורה שהיא הגחלת⁶. וכמו שמתפשטין ניצוצות מעצם האש, כן דברי התורה כפטיש יפוצץ כו'⁷ ומתחלק לשבעים לשונות⁸. ובאמת התפשטות פנימיות התורה נמשך אחר הלשון⁹. כי בלשון וטעמים מתהפך פי' המילה לכמה אופנים¹⁰. והש"י ברא הכל בכ"ב אותיות¹¹ כידוע שיש צרופי אתוןן [אותיות] לאין שיעור. והלשון הקודש שניתן לבנ"י הוא דרך האמת שכל הדרכים מתפשטין ממנה וע"ז יסדו ורוממתנו מכל הלשונות¹². ובנ"י זכו לזה¹³ בקבלת

מעלת המדבר המייחדת את האדם מתייחדת במסויים לישראל, ואחד מגילויה הוא ביחס למ"ת. עקרון הדיבר יש לו בטוי מיוחד בקשר לשמיטה ולהר סיני, והוא בעל משמעות בימי ספירת ההכנה למ"ת.

1. ויק"ר לג, א. על היחס העקיף במדרש פ' בהר לשמיטה ראה לעיל תרל"ב; להלן תרס"ד הערה 1.
2. השוה תרגום אונקלוס לנפש חיה – לרוח ממללא, בראשית ב, ז.
3. השוה "כוזרי" מאמר א לא-מב.
4. תהילים קמז, יט, וראה "כוזרי", שם על מדרגת הנביא וישראל, המדרגים לאחר מדרגת המדבר, ואכן הראיה מהפסוק מתייחסת למעלת ישראל בקשר למ"ת.
5. מושגי מות וחיים שביד הלשון, לא רק ביחס לאדם באשר הוא אדם, אלא הרחבתם להוראה לאומית, לכח דבורם של ישראל.
6. רמז למשל של בן סירא המצוטט בתחילת המדרש שפתח בו "היתה לפניו גחלת ונפח בה וביערה, רקק בה וכבת".
7. שבת פח, ע"ב. ראשיתו של הפסוק בירמיה כג, כט: דברי כאש נאום ד' וכפטיש יפוצץ סלע.
8. ראה סוטה לב, ע"א, ובזוהר ויקרא כ', ע"א, על הזהות בין שבעים לשון לשבעים פנים לתורה, ובזוהר פנחס רט"ז, ע"א ובתנו"ת דברים כ"ז אות ו. אפשר שרומז אף לניב "לשונות של אש".
9. גילוי ענינים בפנימיות התורה מתאפשר ע"י קריאה שונה, הטעמה וכו' בטקסט של התורה.
10. ע"י ההגייה, הפיסוק, סימני קריאה וסימני שאלה וכדומה.
11. ספר יצירה פ"ב.
12. על המקורות הלשוניים-פשטניים ראה אבודרהם, וע"ע מה שהביא בסדור השל"ה (תפילת ג' רגלים) בשם הרמ"ק. השוה "פרי צדיק" במדבר עמ' כב, וב"עולת ראייה" ח"ב עמ' תלא: רוממות העם בשכלול צורתה הלשונית, בבטוי עצמיותה ומילול רוח חייה.
13. לעילונות לשונם-דיבורם-תפיסתם-מדרגתם.

שפת אמת

פ' בהר תרל"ט

מצות שמיטה ושביתה הארץ שבת לה' וּבפ' בחוקותי אז תרצה הארץ כו' שבתות² כי השמיטה להראות כי הכל מאתו ית' וכשבנ"י מברין זאת ברצונם³ חל ע"ז [על זה] ש"ש [שם שמים]⁴. וח"ו כשביטלו שמיטה⁵ הוכרח הבורא ית' להראות בכחו כי הכל שלו ונגרשנו מארצנו. אבל לא כ' שבת לה' רק בקיום השמיטה ברצון בנ"י כנ"ל⁶.

1. ויקרא כ"ה, ב. מהדגשת התורה "שבת לה'" משמע שיש יחס מיוחד בין השמיטה לבין כבוד שמים, השווה דרשת הספרא, לעיל עמ' 58 ולהלן.
2. ויקרא כו, לד. ההדגשה היא כי השבתות הם של הארץ וכביכול אין לקב"ה חלק בהם, שהרי הם שבתות – שמיטות שלא נשמרו. ראה לעיל עמ' 112.
3. קיום השמיטה מרצון ולא ע"י שמיטה-שביתה בכפיית הגלות, הוא הדגשת וברור הרעיון של בעלות ד' בעולם.
4. ולכן נאמר שבת לד'.
5. ואידאת הבעלות לא באה לידי בטוי מעשי.
6. הבטוי שבת לד' נאמר בציווי מתוך הנחה שהשמיטה אכן תשמר מרצון. ולכן הוא מופיע רק ביחס לשמירת השמיטה באופן חיובי, ואילו ביטול השמיטה נזכר בביטוי "שבתותיה", שבתות הארץ ולא שבתות ד'. על ביטול השמיטה כסיבה לחורבן ראה לעיל עמ' 119-112.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תרל"ח

ענין סמיכת פ' אונאה לשמיטה¹ הגם דכ' מעט השנים תמעיט כו'.² אבל באמת עיקר אל תונו הוא כדי להיות בנ"י באחדות כמ"ש חז"ל³ שאונאת דברים ג"כ בכלל. והנה מצות השמיטה אינה מצוה פרטית⁴ אבל כפי האחדות שיש בבנ"י יכולין לקיים זאת המצוה. כמ"ש⁵ בזמן שכל יושבי' עלי' כו'. וכמו בשבת מתייחדין בו ברזא דאחד ע"י השבת⁶. ושמיטה תלוי' בבנ"י ובקידוש ב"ד⁷. לכן ע"י האחדות באין לשביתת שמיטה⁸. אבל שבת קבוע וקיימא מביא האחדות מעצמו⁹. ולכן חרב המקדש ע"י שנאת חנם וע"י ביטול שמיטין ויובלות כי הכל ענין אחד כנ"ל¹⁰.

1. ויקרא כ"ה א'-י"ג: שמיטה ויובל. כ"ה י"ד-י"ח: הונאה בממון ובדברים.
2. ויקרא כ"ה ט"ז, ונמצא שהונאת ממון קשורה להחזרת השדה ביובל, ראה רש"י פסוק ט"ו, ומכאן איזכור הענין בסמוך לשמיטה ויובל.
3. ב"מ נ"ח ע"ב.
4. השמיטה אינה מצוה המצטמצמת ברשות היחיד שבידו לקיימה בלי יחס למצבו של הכלל, כך בשמיטת קרקעות ובודאי בשמיטת כספים.
5. ערכין ל"ב ע"ב: דרשת הפסוק מתייחסת אמנם ליובל, אבל הרי "מונין שמיטין לקדש יובלות".
6. ערכי האחדות מתייחסים אף לשבת, ראה לעיל עמ' 118. מכאן מובן נוסף לשם "שבת" המשותף לשבת הימים ולשבת הארץ.
7. ב"ד מקדש את ראשי-החדשים וממילא את השנים.
8. ענינה של האחדות ביחס לשמיטה הוא משמעותי יותר מאשר ביחס לשבת. רק לאחר שהאחדות שולטת בישראל (וב"ד מקדשים את ר"ח) אפשר לה לשמיטה לחול.
9. אין צורך בפעילות אנושית לקדוש השבת ונמצא שערכי האחדות המתייחסים לשבת-הימים אף הם באים בלי פעולה ובלי מאמץ מצד ישראל.
10. הרמב"ן בפרושו לויקרא כ"ו ט"ז יחס את התוכחה שבפ' בחוקותי לתקופת בית ראשון, שם ההנמקה היא — בטול השמיטה. במסכת יומא ט' ע"ב נמקו את חורבן בית שני בשנאת חנם בעל שפ"א איחד, איפוא, את הסיבות לחורבן שני הבתים. וע"ע לעיל עמ' 117.

עסק ¹³ להיות ניזון ע"פ נס. רק וכי תאמרו כו' ¹⁴ אז וצויתי כו' כנ"ל. ונס הוא לשון הרמה ¹⁵ פי' שהיא הנהגה מתרוממת מהנהגת הטבע ומיוחד לבנ"י ¹⁶. וכ"כ המהר"ל ¹⁷ כי כמו שיש סדר להטבע כן יש סדר להנסיים. וסדר זה מיוחד לבנ"י כנ"ל ¹⁸. ובאמת הדורות שנעשו להם הנסיים היה קבוע בהם האמונה והיה שוה להם הטבע והנסיים. לכן נהג הש"י עמהם בניסים כנ"ל ¹⁹.

13. ר"ל טעם, ענין, משמעות.
14. אם לא יכירו שאף הדרך הטבעית היא "ניסית" וישאלו, אז תבוא ברכה בדרך קצת "טבעית" שהרי אינם במדרגה להבין הטבע כנס.
15. ראה שפ"א וירא עמ' 66 ובמקורותיו המדרשיים. חנוכה תרל"ו ליל א'.
16. שתי צורות הנהגה לעולם, אולם מקור שתיהן ברצון שמים. זהות בין טבע לנס משמעה הכרה במקור המשותף לשתיים. השוה: תענית כ"ה ע"א, פ"צ בראשית עמ' פ"ב.
17. הקדמת מהר"ל ל"גבורות ד'" (הקדמה שניה. עמ' י"א-י"ב) וע"ע בדרוש מהמגיד מקוניץ בשם המגיד ממזריץ' נדפס בסוף "באר-הגולה", ובשפ"א וירא תרמ"ה.
18. שהרי הם מתרוממים מעל הסדר הטבעי. אלא שסדר ניסי זה יבוא רק למי שרואה בסדר הטבעי גם נס.
19. דיאלקטיקה אופיינית לבעל שפ"א: רק מי שלא מרגיש ביחודם של הניסים, מפני שגם הטבע לדידו נס, הוא שזוכה לנס. השוה שפ"א פ' נח תר"ן. להלן שנת תרמ"ח הערה 1. על נס חנוכה, שפ"א חנוכה תרל"ג ליל ב'. תרל"ד ליל א'. תרל"ז ליל א'. תרס"ד. וע"ע "מחניים" חנוכה תשכ"ב. בתוך הסוגיה המוגדרת: שמיטה, נרמז על יסודות אופייניים במשנת שפ"א שהוא חזר לשנותן פעמים הרבה. כך היא גם אותה חריפות דיאלקטית של שני כתובים הסותרים זה את זה ואע"פ כן עומדים כאחד: נס וטבע, ביטול וקיום, ברכה וצמצום. ראה לעיל ב"השמיטה בתורות בעל שפת אמת" עמ' 494 הערה 41; תרמ"ח קטע א הערה 4; תרמ"ח קטע ב הערה 1.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תרל"ז

בפסוק¹ וכי תאמרו מה נאכל כו'. בס' נועם אלימלך² בשם אחיו ז"ל כי ע"י השאלה יצטרך המקום לצוות את הברכה כו' ע"ש. וביאור הדברים דמה קושיא היא זו מה נאכל³. מאן דיהיב חיי יהיב מזונא⁴. אך⁵ כי אם יהי' [מאחר שיהי' קיום בני⁶] [בשמיטה] ע"פ נס⁶ ואין כל הדורות ראויים לניסים לכן יאמרו מה נאכל⁷. והתירוץ שיהי' בדרך ברכה⁸ וברכה היא קצת בטבע⁹. אך באמת¹⁰ צריכין בני¹¹ לידע כי הניסים והטבעים הכל אחד¹¹ ובאמת אין נס גדול ונפלא כמו הטבע שהוא הגדול שבנפלאות המושגים לנו. ואז כשזו האמונה¹² מתברר לבני¹² אין

1. ויקרא כ"ה כ'. שאלת היחס בין הנס והטבע בכללותה, העסיקה הרבה את בעל שפ"א. בעית קיום מצות השמיטה מחד, ומאידך המשך החיים התקינים בא"י, הבנויים על החקלאות, קשורה בהבנת מהות הברכה שתבוא בדרך הקרויה בפנינו: נס.
2. פ' בהר בד"ה וכי תאמרו וע"ע להלן תרמ"ו. "שם משמואל" פ' בהר עמ' שמ"ג שציין לדברים ועמד עליהם. וע"ע שם עמ' שנ"ה, "אמרי-אמת" פ' בהר תרפ"ה להלן עמ' 592, "בית ישראל" בראשית עמ' 110.
3. ראה רמב"ן, "דעת זקנים" מבעלי התוספות, ספורנו ו"כלי יקר" שדנו בענין מהצד הטכני-פרשני.
4. כנראה שפתגם זה מנוסח ע"פ תענית ח' ע"ב: דכי יהיב רחמנא שובע לחיי הוא דיהיב (ראה: אוצר מאמרי אבות; מכלול המאמרים והפתגמים) מי שנתן חיים בשמיטה הוא יתן גם את פרנסתה.
5. מדוע, למרות זאת, עשויים ישראל להעלות שאלה כזו.
6. דהיינו תנובת האדמה בשנה הששית תהא בכמות כפולה ומכופלת.
7. "שהרי אין אנו ראויים להתפרנס בדרך נס".
8. ולא בדרך הקרויה נס.
9. ולברכה כזו ראוי כל דור. השוה "מכתב מאלהיה" ח"ב עמ' 207: כל ברכה וכו' אלא על עניני העוה"ז. אברבנאל מל"ב ד' ב': מנהג הנביאים לסמוך הנס על דבר מה, כדי שלא יהי' בריאת יש מאין. אמנם השוה: שפ"א יתרו תרל"ט.
10. כאן באה העמקה נוספת: אליבא דאמת אין מקום לשאלה מה יהא על הדורות שלא ראויים לנס, כי גם הדורות המתפרנסים בדרך הקרויה טבעית, הרי היא בסופו של עיון דרך "ניסית".
11. ראה "מכתב מאלהיה" ח"א 177 ולהלן. ת. רוס "דעת" קיץ מ"ו: הנס כמימד נוסף בהגות המהר"ל מפראג. על היחס בין המהר"ל לשפ"א ראה: פרושי מהר"ל לאגדות הש"ס, ירושלים, תשי"ח עמ' 28-31. ספר היובל לי. תשבי עמ' 607 ואילך.
12. על הזהות בין הטבע לנס.

מה נאכל כו' הן לא נזרע כו' אף שממעט עי"ז בעבודת הפעולה. אעפ"כ מעט דביקות שמשגיג ע"י היראה שורה בו ברכה וצויתי א"ב כו' בשנה הששית שהיא בחי' התקשרות⁸. וע"ז טוב מעט⁹ ביראת ה':

- ראה עוד מלבי"ם, רש"ר הירש, "עולת ראייה" ב עמ' סד. לעיל עמ' 104 הערה 4.
8. אמירה היא התקשרות "וכי תאמר". להלן תרנ"ט הערה 17. עצם הפניה מעידה על קשר וזיקה.
9. טובה פעילות מועטת בשנה השביעית שמקורה ביראה. שלא כמו לעיל הערה 5, לא סיים את המשפט באיזכור הברכה המתפשטת. הירא האמיתי מצטנף בהמנעותו מבלי לצפות לגמול. ניחא לו בשב ואל תעשה של הפנמה רוחנית עמוקה.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

שפת אמת

פ' בהר תרל"ו

וכי תאמרו מה נאכל כו' הן לא נזרע כו'.¹ דענין שבת ושמיטה הוא בחי' הביטול.² ודבר זה נוהג בכל פרט ג"כ שצריך לבטל עצמו מפני יראת הבורא ית'.³ ואף שעי"ז מבטל קצת מקיום המצות ומעש"ט ע"י היראה.⁴ אעפ"כ אם הוא לש"ש אינו בא עי"ז לידי חסרון. כי טוב מעט ביראת ה' שעי"ז שורה ברכה במעשיו.⁵ ועי"ז נאמר יראו א"ה קדושינו כי אין מחסור ליראיו' והבן.⁷ וז"ש וכ"ת

שברית העולם וחידושו היה "היכי תימצו" למ"ת. ואפשר שמכאן באור חדש "לאסתכל באורייתא וברא עלמא". כאן נסגר המעגל שפתח בו בראשית הדרוש "אשר אני נותן לכם". המתן הוא בלשון הווה המתחדש, והוא הקדמה להתחדשות התורה המיוצגת ע"י מצות שמיטה. בעצם ההפסקה של מחזור עבודת הקרקע מונח יסוד ההתחדשות.

1. בשאלה מה נאכל ובהנמקה הן לא נזרע אפשר לשמוע, לא רק תמיהה ושאלה כלכלית אלא אף צליל חיובי: רצון ליצירה, לפעילות יוצרת. עצם העמל האנושי ותוצאותיו הם ערכים חיוביים הנעלמים בעת השביתה בשביעית, השווה: להלן תרל"ז. "שם משמואל" פ' בהר תרע"ג; תרפ"א.

2. ואם אכן כך הוא כמפורט בהערה 1, מה ענינה החיובי של השמיטה, של ההמנעות ממה שנראה בעיני בשר כיצירתיות, תשובת השאלה בהדגשת הפרדוקס (ראה לעיל ב"השמיטה בתורות בעל שפ"א" הערה 41). הביטול, ההמנעות מעשייה מחמת צו שמים היא מעשה חיובי, היא יצירתית בפנימיותה, היא קבלת עול, היא צלילה למעמקי האין-סוף המצווה. ראה לעיל עמ' 53, 103, 405. להלן שנת תרמ"ה הערה 12.

3. ההמנעות, הרתיעה, "שב ואל תעשה" שמקורו ביראת שמים הוא, פרדוקסלית, ערך חיובי. אמנם ערכי הביטול משמשים לא רק במצווה כללית כמו השמיטה, אלא אף בעולמו הרוחני-פרטי של המאמין, השווה: "מוסר הקודש" "ראש דבר" עמ' כג; כט; ל. "מידות הראיה", יראה סימן ד, ח, יד, יז.

4. יש שבגרמתה של היראה המונעת, נמנע אדם אף ממעשים חיוביים. השווה: "אורות התשובה" ט, י.

5. מעשים בקום ועשה גם אם הם מעטים כמותית, הרי עי" איכותם באה ברכת הרבוי. השווה מה שכתב כשלושה חדשים לפני זה: יתרו תרל"ו, על יראת השבת וברכתה.

6. תהילים לד, י.

7. במבנה הפסוק יש קושי הגיוני: האם הנימוק "כי אין מחסור" עשוי לשמש סיבה ליראה, הרי הירא אינו עושה זאת מסיבת גמול על יראתו, ובוודאי לא מחשש למחסור. השווה: שפ"א תולדות תרל"ד; פ' שמות תרמ"א (סדור שפ"א א עמ' תפד). וע"ע פרוש אבן-עזרא: קדושינו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו, שלא תיראו שיבוא להם נזק או מחסור אפילו מכוחם.

יכול לקבל עמ"ש [עול מלכות שמים] כדאיתא בזוה"ק¹⁴ האי עול לא שריא במאן דכפות באחרא. לכן הוציאנו המקום ב"ה ממצרים¹⁵. ויש להוסיף עוד כי צריך להיות מקודם עול ושעבוד אחר. ואח"כ כשפורק ממנו עול זה זוכה לקבל עמ"ש, וכן הוא באדם שמשועבד ת"י [תחת ידי] היצה"ר בתחילת שנותיו כנודע¹⁶. וכמו כן הארץ היתה מקודם ת"י כנען אח"כ נפדית ונכנסת ברשות ישראל ואח"כ צריך לצאת גם משעבוד בני"י להיות רק תחת רשות הקב"ה בעצמו¹⁷. ודבר זה נוהג בכל הדברים והנבראים והבן¹⁸. ועיקר מצות שבת ושמיטה היא להעיד¹⁹ על שהקב"ה מקיים הנבראים בכל עת מחדש כמאמר²⁰ אומר ועושה פ' לבד ולא [רק] שהמציא יש מאין²¹ רק [אלא] שנותן בהם כח חדש תמיד. וכמו-כן בבחינת תורה ומצוות שנתן לבני"ג²² ג"כ נוהג בדבר זה שנותן תמיד כח והארה בלב איש ישראל לקבל התורה ולקיים המצוות. ולכן כפי ברור התחדשות הזאת שבני"י מבררין, כמו-כן זוכין לתורה. כי חידוש העולם היה הקדמה לנתינת התורה וכן לדורות ג"כ כנ"ל²³.

14. ויקרא ק"ח ע"א, והשוה לעיל עמ' 420.
15. תירץ, אגב דברי הזוהר, מדוע לא נצטוו ישראל על קיום התורה עוד בהיותם במצרים.
16. השוה: אדר"נ פט"ז ב'. תו"ש בראשית פכ"א אות מ"ט, חגיגה י"ג, אכתי לא קשאי. מר"נ ח"א פל"ד: לא זקנת, ועד עכשיו אני מוצא רתיחת טבע והמית הנערות.
17. העמדתה של א"י תחת רשותו של הקב"ה זוהי מטרתה של השמיטה.
18. השוה ויק"ר ל"א. זוהר ח"א ד' א'. ח"ב קפ"ז א'. מהר"ל, גבורות פנ"ב – מתחיל בגנות. יתרון האור מתוך החושך דוקא – "תורה אור" ט' ע"א. לקוטי תורה דברים ל"ה ב'. "קדושת השבת" עמ' 40. לכלל זה הביא בעל שפ"א דוגמאות מהדומם (א"י – חשוכא בידי כנען ונהורא ביד ישראל, ודרגה גבוהה יותר, ברשות שמים) מהאדם (המשעובד ליצריו ומשתחרר בהם בהתבגרותו) מהעם (שעבוד מצרים והגאולה) וע"ע לעיל עמ' 82 העסיקה אותו כנראה השאלה על הקדמת "שש שנים תזרע שדך" במקביל לששת ימים תעבוד. ראה רמב"ן, בעל הטורים וב"פרי-צדיק" ויקרא עמ' 194. לעיל עמ' 127-128. ע"י כל המצוות יוצאים מהחושך לאור, מהשעבוד לחרות. אמנם במיוחד ע"י שתי מצוות אלו, ומכיון שמטרת כל המצוות להטות את הכל אל הקב"ה, דבר המושג במסויים ע"י שבת ושמיטה לכן הן שקולות כנגד האחרות.
19. מושג העדות (העיונית ולא המשפטית) הוא מיסודות מחשבתו של בעל שפ"א, ראה לעיל עמ' 55, 263-264, 266 השוין בין שבת לשמיטה הוא גם מכח העדות בדבר החידוש, שהרי אחר השביתה והסיכום של שבת ושמיטה נפתח מחזור חדש, וההתחדשות היא נחלת כל המצוות. על התחדשות בשביעית ראה לעיל עמ' 110-108.
20. ברכות נ"ז ע"ב, תפילת "ברוך שאמר", ע"ע שפ"א יתרו תרל"ו, שבועות תרל"ג, לעיל עמ' 111.
21. זהו משמעו של הבטוי הראשון ב"ברוך שאמר" והיה העולם, בלשון עבר.
22. ואלו הרי נגררין ע"י שתי המצוות – שבת ושמיטה – השקולות כנגדן ועל ידן מקיימין כל המצוות.
23. שלפני כל גילוי רוחני צריכה לבא התחדשות, כשם שהיה הדבר במ"ת. אכן מדבריו עולה

שפת אמת

פ' בהר תרל"ה

ברש"י¹ מה ענין שמיטה אצל הר-סיני כו' מה שמיטה כו'² אף כל המצוות כו'³ ומדתלניהו בשמיטה משמע שהיא מצוה שכל המצוות תלויין בה⁴ כמו שבת דשקולה נגד כל המצוות⁵ וע"י מצוה זו מקיימין כל המצוות⁶ וכתוב⁷ כי תבואו כו' שהקב"ה נתן א"כ [ארץ כנען] לבנ"י וסוף הכונה⁸ כדי שבאמצעות בנ"י יתמשכו כל הדברים להקב"ה⁹. וגם רצון בנ"י להיות שולטין על הכל¹⁰ צריך להיות ג"כ על כונה זו כדי לבטל [לכפוף] עצמם וכל התלויין בהם להקב"ה. וז"ש¹¹ ושבתה הארץ¹² שאחר שזכו בנ"י בארץ כנען¹³ ישבתו בשמיטה לבטל עבודת הארץ בעבור הש"י. וכמו שמצינו באדם דכ"ז דמשעבוד לאחר א"י [אינו

הקטע מסביר את מעמדה המיוחד של השמיטה בין המצוות שנתנו בסיני. ההסברה נתלית בהדגשת התורה את "הארץ" במבוא למצוה, במעלת השחרור שבא לאחר השעבוד [נוסחה שהיא כללית בבריאה] ובסגולת ההתחדשות המתמדת כהכנה להבנה בתורה.

1. ויקרא כ"ה א'.
2. נאמרה מסיני.
3. נאמרו מסיני.
4. בניסוח זה תרץ בעל שפ"א את שאלת בעל "אור החיים" "למה לא לימד זה אלא במצוה זו בדיוק ולא במצוה ראשונה או אחרונה" (ויקרא כ"ה א') והשוה דברי בעל "פרי צדיק" ו"כלי חמדה" וראה עוד לעיל עמ' 49 הערה 2. ולהלן עמ' 402-404.
5. ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט. שמו"ד כ"ה י"ב. זוהר יתרו ס"ט ע"א.
6. נזהר מלנסח שהשמיטה שקולה כנגד כל המצוות. מהדברים עולה הסבר נוסף לשמוש בשם "שבת" לשנת השמיטה; המשותף לשבת ולשמיטה שע"י קיומם מקיימים את כל המצוות.
7. ויקרא כ"ה ב'.
8. כנראה שרומז לשאלה כללית, מה משמעות הדגשת התורה את יחוסה של הארץ לכנען. מעשיו של כנען האיש וכנען העם אינם לשבח. השוה "עולת ראייה" ח"א עמ' מ'.
9. גם הדברים השליילים כגון התרבות הכנענית.
10. השוה לדוגמא, תהילים ע"ב ח': וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. רמב"ם, הלכות מלכים פ"ב ה"ד: לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בגוים, ולא כדי שינשאו אותם העמים.
11. ויקרא כ"ה ב'.
12. אפשר שרומז להדגשה ששמיטה היא חובת ה"חפצא" של אדמת א"י. השוה: שבת הארץ, קונטרס אחרון ס' א' (הוצ' מכון התורה והארץ כרך ב' עמ' 719), "עוללות שביעית" "סיני", אלול תש"ה = זכרון תש"ה. "לאור ההלכה" עמ' צ"ד.
13. השוה: לא נתחייבו ישראל ישראל בשמיטה אלא אחר כבוש וחלוקה, ערכין י"ב ע"ב, תורת כהנים ראש פ' בהר, רמב"ם שמיטה ויובל פ"י ה"ב.

וזה ענין שמיטין להר סיני²³ שכ"ז בכח התורה²⁴ וקבלת תורה שבכתב בהר סיני²⁵ והמשכת כח התורה בארציות היא תורה שבע"פ וא"י²⁶ ופי' מו"ח ביד לשון. הוא שהחיים אינו חסר בשום דבר רק שביד אדם למצוא החיים תוך כ"ד. וכן להיפוך ח"ו²⁷ ולשון הוא כמו תנועת הלשון שאף שהוא דבר אחד נתהפך ע"י תנועת הלשון כנודע²⁸. כן אף שהכל מהש"י²⁹ תלוי כפי קבלת האדם ויוכל להתהפך כנ"ל:

23. הר סיני הוא מקום גאוגרפי, ארצי, שיש לו זיקה לגילויים רוחניים.
24. לשמיטה יש תוכן רוחני בגלל מצות התורה.
25. הסתלקות השכינה מהר סיני וחזרתו למעמד גאוגרפי-גשמי גרידא, מתייחסת לעובדה שהגילוי הסינאי הוא מושג נרדף לתורה שבכתב ואינו מתבלט ביותר ביחסו לחיי המעשה.
26. ענינה של התורה שבע"פ הוא ביישומה בחיי המעשה, החיים הארציים, ומכאן זיקתה העמוקה לא"י, לשטח טריטוריאלי מוגדר. השווה: "שפת-אמת" פ' פינחס תרמ"ז "עתה התחיל בחינת א"י ותורה שבע"פ והיא התקונים למטה".
27. ראה לעיל הערות 3. 12. המנעות האדם מלהעניק משמעות, גוררת אחריה אבדן ערכים "ומיתתם".
28. הלשון היא אבר פיזי המתנועע – המתהפך, תנועות הלשון בעת הדיבור עשויות לבטא ערכי חיים או הפכם.
29. עצם היות הלשון היא מתנת שמים, אמנם השימוש בה הוא פעולת אנוש. על צדדי עיון נוספים במדרש ראה להלן שנת תר"מ; תרנ"ה הערה 1.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

דבר בכח החיות שבאדם. שעי"ז¹³ נתעורר ונתגלה החיות שבכל דבר. ובגשמיות¹⁴ היינו רקק בה שבלי רוח רק מגוף הפה מכבה הפנימיות כנ"ל. וכן ככר טבל¹⁵ ע"י המעשר שמפריש הראשית להש"י ונתברר לו כי כל החיות מהש"י¹⁶ שהמעשר נותן חיות לכל השאר. על ידי זה מביא חיים מחיות הפנימי כנ"ל¹⁷. ובלי עישור דבוק בה קליפה שמבחוץ¹⁸ ולא נתעורר בו כח החיים כנ"ל: וזה הי' כל הבריאה שבנ"י יתקנו הטבע ג"כ [גם-כן]. וזה ענין השמיטין¹⁹ שכל הגלות ע"י בטולם²⁰. כי השמיטה ממשיך הארה מלמעלה מן הזמן תוך הזמן²¹. ושבתה הארץ להיות חיות ודביקות בשורש המנוחה²² גם בארציות וגשמיות.

13. ע"י מילוי חובתו זו האדם מגלה את המשמעות שיש לתופעות, בלעדי פעילותו משמעותם נשארת עמומה כאותה גחלת.
14. גופו של המשל בגשמיות, בחוקיות הפיזיקלית, תואם את המציאות. פעילות הפה ביחס לגחלת תתכן בשתי צורות נוגדות. הוצאה גרידא של רוק – מגוף הפה, בלי רוח = בלי רוחניות = בלי משמעות תביא לכבוי הגחלת זו שהאש מכונסת בתוכה פנימה. נפחת רוח בהוראה של אויר, של יסוד "רוחני" הנאצל יותר מן הרוק, תביא לליבוייה של הגחלת.
15. בהבדל מן הגחלת ששולטים בה חוקים פיזקליים כלליים, ניכרים וידועים לכל, הרי הטבל ותקנתו ע"י המעשר הם חוקי התורה וענינם מיוחד לישראל בלבד.
16. התוכן של המעשר – שהוא הראשית, ואחריו נמשך כל השאר, השווה: בתר רישא גופא אזיל (עירובין מא, א), הוא בעל משמעות עמוקה יותר מהגחלת. בפעולתו של הישראלי המפריש, הוא מכניס גורם חדש, חיות חדשה שלא היתה קיימת מעצם הבריאה, בככר הטבול.
17. ע"י מעשה שנעשה ע"פ חוקי התורה, שהיא החיים הפנימיים של העולם, מוענקים חיים אף לתוצאות המעשה.
18. שניותה של הגחלת מורכבת מעצם מציאותה. התעצמותו של פן אחד על פני חברו, כיבוי או הבערה, תלוי במעשה אנושי חיצוני, לעומת זאת שניותו של הככר הטבול תלויה בהוראת התורה. עישורו ע"פ תנאי ההלכה יסיר את "הקליפה", המעטה החיצוני המפריע את הדרך אל התוך הפנימי.
19. כל ענינו של המדרש, לפי הנראה, בהונאת דברים, במעלת הלשון ונזקיה (ראה להלן תרס"ד הערה 1). אלא שבעמקות ובחריפות העלה בעל שפ"א את ענינה של השמיטה כרמוזה בתוך התוכן המדרשי. נוסף על הגחלת והככר (על ההבדלים ביניהם) גם הדומם הסטטי ביותר – האדמה, יש לו יחס לדינמיקה החיונית.
20. אבות ה, יב. בטול מצות השמיטה משמעו, פרדוקסלית, חוסר חיים לאדמה, בלי חיוניות התורה היא נשארת בגשמיותה. ואז, בגלל שליטתם של חוקי החומר גם על הליכים היסטוריים בא כיבוש א"י וגלותם של ישראל. שמירת השביעית "מחסנת" את א"י מפני חוקי הטבע ההיסטורי.
21. שמירת השמיטה משמעה הפקעת השנה השביעית ממחזור הזריעה, ממחזור שנות העבודה השגרית, ולכן לא יחולו עליה חוקי הזמן = חוקי ההיסטוריה.
22. שורש המנוחה ומוחלטותה הוא בעולם שכולו שבת. דבקות ומגע עם עולם זה מעניקים משמעות גם לתכנים ארציים.

שפת אמת

פ' בהר תרל"ב, (בקיצור כי שכחתי)

במד' מו"ח ביד לשון². גחלת נפח בה ביערה רקק בה כיבה. ככר עד שלא עישרו כו' עישרו חיים כו' ע"ש³ כי בוודאי יש חיות הש"י בכל דבר שבעולם⁴ כי באורייתא ברא קוב"ה עלמא⁵ ותורה נק' אש⁶ ויש כח אש התורה בכל דבר⁷. רק שמכוסה וקשורה בגחלת⁸. וצריכין לחפש ולמצוא הארת התורה שיש בכ"ד [בכל דבר]. ותלי' בלשון כמשמעו⁹ כי עיקר חיות האדם [הוא] הרוח שבו כדכתיב¹⁰ ויפח באפיו [וכתיב*]¹¹ רוח חיים. ולזאת צריכין לשמור¹² להיות כל

- ע"י שמירת השביעית נחשף ענינו הפנימי של החומר הגשמי שגנוז בו יסוד רוחני. הרעיון עצמו הוא קבלי-חסידי "ואתה מחיה את כולם", אמנם בעל "שפת-אמת" נתנו ענין להבנה בסוגיית השמיטה, תוך כדי באורים והעמקה במדרש וניסוח יסודות אכסיסטינציאליים שנתבארו בהגות בת ימינו ובתורות הנפש החדשות.
- ויקרא-רבה לג, א.
- משלי יח, כא.
- מבנה המדרש מורכב משלוש מובאות קדומות, מהכתובים, מתרגום עקילס, ממשלי בן סירא על גחלת, ומשלוש אוקימתות על ככר = עיבוד של צומח, תאנה = צומח, לשון = מוצאו מהחי.
- הגחלת, למרות היותה דוגמא מהדומם, יש בה בכדי ללמד על החיות הדינמית שבעולם, שהרי האש מעצם טבעה היא דולקת ומקפצת, השווה: רמח"ל, דרך עץ החיים, בראש הספר.
- ראה בראשית רבה א, א "היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם", שם ברד"ל. להלן תרס"ג הערה 20.
- דברים לג, ב: מימינו אש דת למו. משמעות האש בנידון שלפנינו: דינמיות.
- ע"פ המשוואה: תורה = עולם; אש = תורה, נמצא אש = עולם. בעולם שולטת דינמיקה.
- הכוחות הדינמיים בעולם גנוזים בתוך מה שמכונה במשל בשם "גחלת", זו שצריך לפחת בה; יש להפעיל כוחות עצמיים כדי ללבות את שטמון ומכונס בתוך "הגחלת".
- עיקר כוחות היצירה האנושית תלויים בכח הדיבור המייחד את המין האנושי, מה שנקרא בספר משלי "לשון" ובמדרש – כח הפה.
- בראשית ב, ז "ויפח באפיו נשמת חיים", הדגשת התורה בספור בריאתו של האדם מלמדת על "עיקר חיותו".
- הסוגרים המרובעים והכוכבית משמשים כנראה סימן להוספה מאוחרת, הביטוי "רוח חיים" מופיע בבראשית ז, כב: כל אשר נשמת רוח חיים באפו, (ראה פרושי מהר"ל לאגדות, ירושלים תשי"ח עמ' 31).
- חובה לייחס את כל התופעות בהווה לתפיסה של האדם את החיוניות. על מרכזיות האדם בבריאה השווה: פרקים במשנתו העיונית של הרב קוק, ירושלים תשל"ו עמ' 51 ולהלן.

ר' ישמעאל המורה את הנהגת דרך הארץ בשש שנות העבודה (להלן תרמ"ו; תרנ"ח) הוא המעמיד את השמיטה בראשית הברית בסיני (מכילתא יתרו י). ערכי השנים קמאיים הם עוד מלפני שירדה דרך ארץ לעולם. (ע"ע תרנ"ג קטע ג).

11) לשון הגחלת: מלהבת סיני לוחשת גחלת והולכת מאז מ"ת. אותו משל מבית מדרשו של בן סירא שנקבע במדרש בראש פ' בהר, בעל שפ"א נתנו משל לכל ההויה, נפח בו וחזר ונפח בו במשך שמונה שנים (תרל"ב, תרל"ד, תרל"ח, תר"מ, תרמ"א, תרנ"ה, תרס"א, תרס"ד) עד שעשאו ללפיד אש שמתוך גווניו זוהר אורה של שנת השבע. אכן השמיטה אף היא גחלת עוממת של פרטים רבים "אדמתיים", העמומים בגרמתו של החומר הגשמי. אפשר שגשמיותו של תוצר הפה תכבה כליל את לחישתה של הגחלת, ואפשר מכוחה של האש הסינאית, ע"י שביתת השביעית, לפחת רוח בכל פרודות הגחלת המפוזרים על פני כל היש ולמלא ממנה את כל האוצרות.

12) גן עדן: ההתעלות שבמ"ת יש לה זיקה למצב של ג"ע⁵⁴ ושמירת השמיטה היא בחינת ג"ע⁵⁵. שמירת השמיטה היא נסיון זוטא לחזור אל הגן אשר גורשנו משם.

* * *

כספיה לקטעים מתוך פרשת בהר על עניני השמיטה, באים שני קטעים מפרשת וילך העוסקים במצות הקהל, היא פסגתה של השביעית.

כספיה-ספיהים באו הליקוטים מכתבי בעל "שפת-אמת" ושני קטעים מדיוני ההלכתיים בנושא השמיטה, מתוך שפת אמת על הש"ס. לבסוף – נוסח מכתבו לאדמו"ר ר' ישראל מפילוב כנראה בקשר להצעה להעלות לא"י אלף משפחות חסידות.

* * *

במשנת בעל "שפת-אמת" על השמיטה בפרט ובערכי השבת והמועדים בכלל, נעשה שימוש מרובה בסוגיות שנדונו במאמרי "שבת ומועד בשביעית". מכאן ההפניות הרבות הבאות בהערות להלן.

54. השוה שבת פ"ח ע"ב; על דרגה מלאכית המשותפת לסיני ולשמיטה, ראה להלן שנת תרמ"ו.

55. ראה להלן תרמ"ו הערה 15; תרנ"ג הערה 13; תרס"ג הערה 8.

- (5) **בנים ועבדים:** "בכח התורה זכו לבחינת בנים ולכן סמך שמיטה ויובל להר סיני בחינת בנים"⁵².
- (6) **בלי מיצרים:** "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" "ממיצרי מצרים להיות נחלה בלי מיצרים"⁵³.
- (7) **המנין המקשר ומכפוף:** קריאת התורה בפ' בהר בימי הספירה, בסמוך למ"ת, הביאה לעיון נוסף ביחס להכנה למ"ת. מתוך כך התעמקה ההבנה בעצם תכנה של מצות הספירה, שיש לה קשר למנין השמיטין ומתייחסת אף למצות יובל. ספירה לשמיטין וליובלות משמעה הכפפת = ביטול כל עבודת השנים לערכי הי"ש = יובל, שמיטה. הספירה לקראת מעמד הר סיני ענינה "לבטל (להכפוף) כל המידות אליו ית' ואח"כ זוכין לתורה". (תר"מ).
- בשנת תרמ"א הדגיש את התאחדות אלה המונים למ"ת ואת התאחדות שנות העבודה הנכפפות לשמיטה מעצם המנין.**
- "ע"י הספירה נמשך כל המספר אל תכלית המכוון ונמשכו הר' שנים אחר השמיטה וכו' וכן ימי הספירה, על ידיהם נמשך הארה וכו' לכל המספר". (תרמ"ד וע"ע תרנ"ח).
- על מעלת בית הדין המצווים על ספירת השמיטין, מעלה שנקבעה בסיני, ראה מה שכתב בשנת תרנ"ה (הערה 19).**
- (8) **החרות:** מעלת החופש והחרות היא שזכו לה במ"ת ולעומתה בא בשמיטה השחרור מתלות בעבודת האדמה (תרמ"ג), ומסתעף מכך ענינו של השופר שבו ניתנה תורה והעברת שופר שבו יוצאים עבדים לחרות בתום שבע שמיטות. (שם).
- (9) **"נעשה ונשמע"** המקראי הוא הרז של סיני והמקביל החז"לי שלו היא דרשת "גבורי כח עושי דברו" הזוכים לשמוע בקול דברו, (תרנ"ב) המתייחסת לשומרי שביעית.
- (10) **בראשית:** הראשוניות של התורה נרמזת במילת הפתיחה – בראשית. כל מה שנשתלשל והתפתח בהווה ובתולדה נעוץ בבראשיתיות זו. אמיתה ראשונית זו נתגלתה לראשונה בסיני, לישראל שאף בהם מתגלה יסוד הבראשית: ישראל – ראשית תבואתה (ב"ר א ושם על התורה כראשית הדרך). שביתת שבת השנים אף היא משמעה החזרת הארץ לשורשה הראשוני.

52. בהר תרנ"ז וכן בתר"ס: ב' אלו העבודות [בנים ועבדים] קבלו בני' בהר סיני והם בחינות שמיטה ויובל לכן סמכם להר סיני.

53. בהר תרס"א וכן בתרנ"ו.

התבססותם והתמדתם של ערכי חיים כאלה מקרבים את תהליך הגאולה⁴³ אכן תהליך גאולה עובר אף על א"י עצמה. "היתה מקודם ת"י [תחת יד] כנען אח"כ נפדית ונכנסת ברשות ישראל"⁴⁴ ואח"כ צריך לצאת גם משעבוד בני" להיות רק תחת רשות הקב"ה בעצמו"⁴⁵.

הבטוי הנמרץ לגאולה שתנתן לארץ היא סמיכותה להר סיני, רוצה לומר, להעניק לחומר את המשמעות הרוחנית. כך גם הפך בעל שפ"א את ישיבת א"י בשמיטה לבבואת החיים בגן-עדן⁴⁶. אכן הניב החז"לי "שמיטה אצל הר סיני"⁴⁷ נדרש כמין חומר, בגוונים שונים, בתורותיו של שפ"א. מהקטעים שלפנינו עולים י"ב אוקימתות לקשר שבין שמיטה לסיני.

- (1) ההתחדשות: "שנותן תמיד כח והארה בלב איש ישראל לקבל התורה ולקיים המצוות". "וכן מצות שמיטה שנותן [בנבראים] כח חדש תמיד"⁴⁸.
- (2) האחדות: "ע"י בחינת האחדות מתעורר כח קבלת התורה". "מצות השמיטה הוא לבוא אל האחדות"⁴⁹.
- (3) בטול העוה"ז ושיויון התנאים המדבריים: "בני" זכו לקבלת התורה ע"י המדבר כמ"ש וזכרתי לך חסד וכו' בארץ לא זרועה"⁵⁰ "והיא הנצחה שיעצה התורה בשמיטין" (תרנ"ג).
- (4) השביתה והשיבה: "בכח התורה" [המאפשרת את שיבת הארץ ושביתה] "נעשה השביתה בארץ" [יש משמעות אף לשביתה האדמה]⁵¹.

43. על היחס בין מצות השמיטה והגאולה ראה לעיל עמ' 119.

44. ע"י הכבוש וההתיישבות.

45. שפ"א תרל"ה. מטרתה של השמיטה – העמדתה של א"י תחת רשותו של הקב"ה. השמיטה יש בה מן הרעיון העמוק והנסתר של גאולת הארץ משעבודה לעבודה ולמעבדיה. שפ"א תרנ"א. והשוה שפ"א ויקרא עמ' 54, על הגאולה בחודש האביב כשאף התבואה נגאלת מהמוץ ומהתבן, לעיל עמ' 382-383.

46. בהר תרמ"ו, תרס"ג.

47. ראה לעיל עמ' 52 ואילך, 401 ואילך. להלן עמ' 571 מתוך לקוטי שפ"א.

48. בהר תרל"ה.

49. בהר תרמ"א וכן בתרנ"ג: נזכר בפרשה זו האחדות ולא תונו איש את עמיתו וכו' וכ"ז נתקן בהר סיני שנעשו בני" גוי אחד, וכן בתרנ"א, בתרס"ד.

50. בהר תרמ"ז, וכן בתרנ"א: בכח מצוה זו נתעלה כל הטבע, וראה להלן תרמ"ד הערה 3; תר"ס הערה 44.

51. בהר תרנ"ז.

הקוסמולוגית החז"לית. שנינו: "מציון נברא העולם"³⁶ "ציון נבראת תחילה וסביבה נדבקו רגבים עד סוף העולם מכל צד"³⁷ ולכן "א"י היא יסוד כל הארץ" ומכאן שהיא הנקודה הראשונה בתהליך ההיווצרות החומר מתוך השתלשלות הרוח. לכן היא הקרובה ביותר לעולם הרוחני שהרי "בה נמצא התקון להעלות הארץ להתחבר לשמים"³⁸.

האפשרות לתקון הארץ מותנית בישיבתם הטבעית של ישראל עליה, וישיבה זו גופה מותנית בהתחדשות מתנת א"י, מדי שבע שנים, במועד שנת השמיטה³⁹. אכן, אם לא יתקיים תנאי זה של "החזרת" המתנה לשמים, של הכרזת בעלותו של הקב"ה על אדמת א"י שהיא-היא תמצית הקביעה: שבת לד', יביא הדבר לכך "שהוכרח הבורא ית' להראות כוחו כי הכל שלו ונגרשנו מארצנו", (להלן שנת תרל"ט). (על סיבת החורבן כתוצאה מהשנאה וביטול האחדות וממילא בטול השמיטין, ראה להלן שנת תרל"ח).

אמנם ההתיישבות הארץ, עבודת אדמתה וההתפרנסות מתנובתה עומדים במתח דיאלקטי עם יסודות הבטחון וההנהגה העל-טבעית. הנהגה כזו שלטה בתקופת המדבר והיא עתידה להתממש אף לעתיד לבוא. בתקופת הביניים שבין העבר לעתיד צריך להעלות את "הטבע והאמציות להיות נדבק בשרשו. וישבתם לבטח"⁴⁰ הוא להיות גם הישיבה בטבע דבוק בבטחון בשלימות והוא מעלה גדולה⁴¹.

התנהגות עלאית זו, המקיימת את שני הקטבים הנראים כסותרים זה את זה, היא המכונה "יד רמה", "ובאמת אין כל בני-אדם מוכנים לזה רק בני"⁴².

36. יומא נ"ד ע"ב וע"ע לעיל עמ' 97.

37. רש"י שם, והשוה "סליחתו" לצום גדליה: "אז טרם נמתחו נבלי שבכים, בארץ עד לא דובקו רגבים".

38. שפ"א תרנ"ג. על בחינת הראשוניות ביחס לא"י, ראה להלן שנת תרמ"ט.

39. שפ"א תרמ"ח ושם בהערה 4.

40. ויקרא כ"ה י"ט, היא הבטחה שנאמרה בתורה בזיקה לענייני השמיטה.

41. בהר תרנ"א. בהגדרה של "מעלה גדולה" רמז שפ"א לקושי העמידה בקטביות הדיאלקטית. נסוחים המבליטים חריפות דיאלקטית באו אצלו בהקשרים רבים והם קובעים עיון לעצמם. ראה לדוגמא, בהר תרל"ז: על נס שנעשה רק למי שרואה בטבע נס. בהר תרל"ח: כנוי "עושי דברו" למי שנמנע מעשייה. בהר תרמ"ח: בטול המלאכה הוא קיום העולם. מתנת הארץ למי שמחזיר המתנה. מקור הברכה במקום שלא נראית הברכה. פ' יתרו תרל"ד: מציאה למי שמתייגע; מתנה למי שעמל. בהר תרל"ו; היראה המצמצמת והברכה המתפשטת. בהר תרנ"ב; החסר שבשביעית הוא מקור היש. ע"ע להלן קטע א, תרמ"ח הערה 4; קטע ב, הערה 1.

42. שפ"א תרנ"א.

החצי אינו נקרא אחד²⁷. ומכאן שהאיחוד של עם ישראל בא"י משמעותו אחדות בין הגילויים הארציים של ההתיישבות הארץ לבין התוכן הרוחני של ישיבת א"י. מכאן גם מוסברת סמיכותה של פרשת אונאת דברים לפרשת השמיטה²⁸. האחדות המונחת ביסודו של איסור ההונאה היא זאת המבוטאת ע"י השמיטה. ע"פ קו מחשבה זה יש להבין אף את עיסוקו של המדרש בפרשת בהר בעניני הונאה מבלי שנתפרש עניינה של השמיטה²⁹.

שיאה של האחדות – בשנת השבע כפולת שבע, ביוכל ש"היא אחדות בלי תעורבות. כשיוצאין ממ"ט שערים ומתגלה שער החמישים"³⁰.

בשורת היוכל "גאולה תתנו לארץ" מעמידתנו על יחודה של הארץ המתחייבת בגאולה.

הדיון על מקומה ומעלתה של א"י, בדברי בעל שפ"א על השמיטה, חורג מהמסגרת העיונית גרידא³¹. ארבע שמיטות עברו על בעל שפ"א באותן שנים בהן אמר ד"ת: תרמ"ב, תרמ"ט, תרנ"ו, תרס"ג. בחלק מהן געש הפולמוס ההלכתי מסביב לעבודת האדמה בא"י ולהיתר המכירה, ומן הסתם שהדבר העניק אף משמעות קונקרטית לעיונים על מעלתה הרוחנית של השמיטה (אומנם ראה אוצר המכתבים ומאמרים תשמ"ו מבעל שפ"א עמ' קו, להלן עמ' 575).

יחודה של א"י, כפי העולה מהקטעים שלפנינו, בא בכמה נסוחים. הארץ כפי המתגלה לעיני בשר וכפי הנתפס בחושים הגשמיים, אינה אלא חלק ממהותה הכוללת של א"י. זהו סוף עניינה של הנוסחה: א"י סתים וגליא³². את עצם העקרון מצא בעל שפ"א בדברי הזהר³³ הדן על "שמא קדישא ואורייתא וישראל" שהם סתים וגליא, לאמור: לכל בחינה רוחנית המתגלית ונראית בעולמנו יש שורש עליון סתום ונעלם. אלא שכלל זה הורחב ע"י שפ"א שהחיל אותו אף על א"י, ומכאן שהיא "מקום מיוחד להתקשר בשורש עליון"³⁴, ולכן היא משמשת כ"נקודה ממוצעת שמחבר הגשמיות אל השורש הרוחני"³⁵. מעמדה זה של א"י נעוץ בהשקפה

27. שפ"א בהר תרנ"ג.

28. שפ"א בהר תרל"ח.

29. שפ"א תרס"ד להלן הערה 1.

30. שפ"א בהר תרנ"א, תרנ"ז.

31. על א"י במשנת שפ"א ראה ברומברג פ"ג. יעקבסון "דעת" ב' 202 ולהלן.

32. בהר תרנ"ג, תר"ס.

33. חלק ג', דף עג, ע"א.

34. בהר תרנ"ג.

35. בהר תרנ"א.

הנושאים הנדונים בקטעים הבאים להלן סובבים על עניני האחדות, מעלתה של א"י, המשותף בין שמיטה ובין סיני, בחינות בן ועבד¹⁷, נס וטבע ביחס לקיום השמיטה¹⁸, ערכי העדות¹⁹.

הדגשת אחדות ישראל היא מיסודי מחשבת החסידות²⁰ וקבלה מעמד מיוחד בתורת בעל שפ"א. "מצד הנפש כל הנפשות יש להם שורש אחד ולכן בהר סיני נעשו בנ"י אחדות אחד"²¹. יסוד זה מקבל משמעות יחודית ביחס לשמיטה²². קיומה המלא והמושלם של מצות השמיטה יתכן רק בשבת כל ישראל על אדמתם. "כל יושביה עליה"²³ הוא מהביטויים הנמרצים של אחדות ישראל בארצם. אחדות זו מתגלית בכמה רבדים. במובן הראשוני – שוויון כלכלי, הכל אוכלים מן ההפקר, "יד עניים ועשירים שוה בשמיטה"²⁴. אמנם אף בשאר שנות העבודה נשאר רעיון השמיטה במרכז. זוהי משמעות מנין השנים, המאגד ומאחד את הכל מסביב לאחדות המתבלטת במיוחד בשמיטה²⁵. מכנה משותף זה של הזמן מתייחס אף למשותף ולמאחד באומה. "כפי האחדות שבנפשות בנ"י כך נתאחד הזמן על ידיהם"²⁶. אחדות אמיתית היא "כשהחלק שלמטה דבוק בחלק שלמעלה, כי

והולכים נושאי-משנה, רמזות, התייחסויות והתענפויות ליסודות נוספים. פטישו המכה בסלע הרעיון מפוצץ ומתיז רסיסי רעיונות ההולכים ומתרחבים. ממהלך המחשבה הבסיסי יוצאים "רווחי-משנה" שהעלה בעל שפ"א אגב כתיבתו. יש שהם "רווחים" גלויים הכלולים בכלל דבריו, ויש שהם מגרים ומעוררים את החשיבה הממשיכה ויוצרת. ועדיין התמיהה עומדת: האם יצירה זו, גם היא עלתה במחשבתו שלו, או שענינה הוא אצל הבאים מכוחו ומכח-כוחו.

17. שפ"א פ' בהר תרנ"ז. תר"ס וע"ע להלן במפתח: בן ועבד.
18. שפ"א פ' בהר תרל"ז.
19. הן זו של השבת והן זו של השמיטה. ראה שפ"א תרל"ה להלן הערה 19. וע"ע שפ"א פ' בהר תרנ"ז. תרנ"ח. תרס"א.
20. ראה לדוגמא בלקט "אורות ישמח ישראל" מתוך תורתו של האדמו"ר מאלכסנדר עמ' ל"ח-מ"ה. "אש-דת" ח"ז פ"ט. ח"ט עמ' רס"א-רע"ח. והשוה "אורות", "אורות ישראל" פ"ג.
21. שפ"א בהר תרס"ד ושם על גילוייה של אחדות זו במצות שבת ובמצוות נוספות המיועדות לשמר אחדות זו.
22. על המקור בזוהר לאחדות ישראל בשמיטה ראה קובץ הראי"ה עמ' כ"א. וע"ע לעיל עמ' 193, 261, 337, 452.
23. ערכין ל"ב ע"ב, שפ"א בהר תרל"ח.
24. שפ"א בהר תרמ"א.
25. שם וכן בשנים תרנ"א, תר"ס.
26. שפ"א בהר תרנ"א. דוגמתו של אחד זה, של מעגל הזמן מסביב למרכז השמיטה, מצינו אף אצל מעגל השבוע מסביב למרכז השבתי.

בדברי חז"ל, בזהר ובמדרש¹² מצויה בתורתו גישה כאילו ישירה לפסוקי התורה והוא נותן להם פנים חדשות¹³.

אכן כדי לעמוד על עומק הגותו לכל היקפה צריך לסקור את כל דבריו בנושא הנידון, בחינת ד"ת העניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. מכאן תופעת הלקט של משנתו¹⁴. ברם, בנושא דידן המלאכה ערוכה לפנינו: משנתו בעניני שנת השבע נתונה במסגרת תורותיו על פ' בהר. מתוך כשלושים וארבע שנים שבהן אמר כאדמו"ר דברי-תורה בפ' בהר, נשתמרו בכתביו רשימות מעשרים ושבע שנים העוסקים בסוגיית השביעית ובתוכם ל"ג קטעים. הם באים להלן מלוים בהערות, בהשלמות ובהשוואות¹⁵.

במספר פתחים נכנס בעל שפ"א לעולמה של השביעית, מהם מיוחדים דוקא למשנתו ההגותית בעניני שמיטה, ומהם כללים ומשותפים לנושאים הרבה, אלא שהוא נתנם ענין לערכי שבת השנים וכדרכו שייכם אף לערכי שבת שבימים¹⁶.

12. מתוך ספרו העיקרי באגדה ובהגות, שפ"א על התורה, נערכו כמה וכמה ליקוטים, ראה להלן הערה 14. עדיין לא לוקטו דברי המדרש (רבה ותנחומא) שנתפרשו על-ידו. עריכתם של אלה, במיוחד בהתייחס לפרשנות המקובלת, תחשוף את מקוריותו והעמקתו של בעל שפ"א בהבנת הגנוז בדרשות חז"ל. ראה: פרשנות "שפת-אמת" למדרש, אריה הנדלר, "המעין" תשרי תשמ"ח; "סיני" אב-אלול תשנ"ב. הנ"ל, דרשות שפ"א לשבת תשובה, שבת הגדול, יוהכ"פ.

13. ראה ברומברג פ"א. לדוגמא: שפ"א צו תרמ"ח והשווה רד"צ הופמן ויקרא ח"א עמ' קנ"ט.

14. על המגילות, על מסכת אבות (חלק מתוך כ"י), על תהילים (חלק מתוך כ"י), על אלול ור"ה. ועל סדור התפילה, ארבעה כרכים.

15. השפעתו על המחשבה בת זמננו, הן בחוג משפחתו והן בחוגים רחבים יותר, לא נחקרה עדיין. כך אצל בנו האדמו"ר בעל "אמרי-אמת" שרובי תורתו שבכתב נקברו בגטו וורשה, וכך אצל נכדו בעל "בית-ישראל". בשני המקרים ההשפעה היא מוחלטת, לא רק בהמשכת קוי מחשבתו ובפרשנות לה, אלא אף בצורה החיצונית של הסדור והדפוס לרבות אי-ציון המקורות. (גם אם דבר זה נעשה בעת הבאת הספר "בית-ישראל" לדפוס, הרי שהם נשארו בגניזה). דבר השפעת השפ"א על הרב קוק צויין בכמה מקומות. ראה "עולת ראייה" ח"ב עמ' תצ"ו. "אזכרה" ח"א עמ' קע"א במאמרו של רא"ם ליפשיץ (נכנס לכתביו ח"ב). "הצופה" ג' אלול תשט"ז. "סיני" אלול תשכ"ו – קובץ הראייה עמ' קנ"ח. "האיש נגד הזרם" עמ' קצ"ג. "מועדי ראייה" עמ' י"א-י"ב. ע"ט. ראה ב"נזיר אחיו" ח"א עמ' קי את דברי ה"נזיר" בשם הרב קוק על החשיבות שבלמוד דברי "שפת-אמת" ועל החובה לדייק בדבריו כמו בדברי הראשונים. על עיונו של הרב דסלר בספרי שפ"א למדנו מ"מכתב לאלהיו" ח"ב עמ' 231 ושם אף המשיך את קו המחשבה. וראה ב"לב אליהו" "חכמה ומוסר" עמ' 12 על פגישת ר' אליהו לופיאן עם האדמו"ר בעל שפ"א. וע"ע ויקרא ראש עמ' לא והשווה "כנסת יחזקאל" עמ' רטז.

16. בדברי התורה של שפ"א הבנויים קטעים-קטעים (לעומת "מערכה" מורכבת ומתפתלת כדוגמת מאמרו של ר' צדוק בספרים שנכתבו על-ידו, – ראה "סיני" אדר תש"ד. "ראשית" תשכ"ב), יש קו מחשבה אחד, יסודי, המשתלשל והולך. אלא שמחוט שני זה מתפשטים

"גבורי כח הגאונים האדירים, אשר זכו להעמיד דבריהם מתוך נהרות חכמת לבבם הקדושה בבחינת נהרא מכיפיה מיברין וכו' עולה רקיעי החכמה ויורד תהומותיה בחוסן כח נשמתו הקדושה חלק אלוק ממרומים אשר זכה לו, ודבריו נובעים כפרץ מים כבירים, הנם בנויים על אשיות שכלו הטהור, הקדוש והמבהיק, אמנם וכו' ע"פ רוחו הכביר להיות דולה מים מבארות עמוקים וכו' מ"מ אע"פ שהכל מיוסד על דברי הראשונים עמודי ההוראה, ניכרת היא גבורתו המיוחדת של המחדש המקורי, באמת לא אמר דבר, שלא שמע מפי רבו, ותורתו היתה תורה שלמה שיש לה בית אב, ומ"מ היתה כולה מחדשת ע"י גבורת שכלו הקדוש"⁸.

הדגשת מושגי המקוריות מקרבת אותנו לאיבחון תורתו של בעל שפ"א, השואב בצורה מקורית מן המקור. מושג זה, מקורי, משמש בשתי הוראות. מחד הוא אמור על מי שמשתמש במקורות שקדמו לו, על מי שמחובר לשורשים. מאידך יאמר מקורי על המחדש, הסולל מהלך עצמאי, הכובש דרך חדשה. הרכבתם של שתי הוראות אלו היא בחינתו של תלמיד ותיק המחדש בתורת סיני⁹.

מכאן אף הסברה של התופעה המפליאה: דרישת פסוקים. לצידה של תורת חכמי הדורות הסמוכים¹⁰, בהמשך להעמקה בפרשנותו של רש"י¹¹ ובנוסף לעיון

8. וע"ע "אבני-נזר", אבן-העזר, קידושין קכ"ב, על עיון בדבריו כמו בדברי הראשונים. "אבירי הרועים" עמ' קי"ב.

9. ראה במאמרו של י. וולפסברג: איש מקוריות, "אזכרה" א' עמ' רל"ט.

10. בעל "אור החיים", בשפ"א פ' בהר תרמ"ח, שפ"א דברים עמ' ו'. שפ"א ויקרא 64: "בספר קול שמחה וכו' ויש להוסיף על דבריו." שפ"א שלח תרנ"ב: בס' זאת זכרון. שפ"א שבועות תרמ"ז: ואיתא – והוא ב"לקוטי תורה" אמור ל"ז ע"ב. שפ"א פסח תרל"א: בעל "התניא" בסדורו. שפ"א ויקרא 68: לקוטי תורה. שפ"א בהר תרל"ז: נועם אלימלך.

11. סוגיה זו, פרשנותו של בעל שפ"א לפירש"י על התורה, מזקיקה עיון בפני עצמה. ראה לדוגמא רש"י שמות ט"ו א' "עלה בלבו שישיר וכן עשה" ובשפ"א בשלח תרל"א: ומאי קמ"ל, ודאי כששר היה מקודם רצון לשיר. רש"י בראשית כ' א': "ויתן לך, יתן ויחזור ויתן", ובשפ"א תולדות תרל"א: ואין מובן.

כתיבתם של דברי התורה היתה כנראה לאחר אמירתם⁴. נסוחם קצר, חותך, רומז, ומקביל לצורת האמירה בע"פ האופיינית למורשת קוצק⁵. הנסוח התמציתי הוא שאיפשר לקפל בדברים כמה רבדי משמעויות ואף להעלים יסודות בתורת הנסתר המובנים רק ליודעי ח"ן. צורת התבטאות זו מחייבת עיון מדוקדק כדי לעמוד על כונת הדברים. מכאן הצורך לפרש פרוש רחב את דברי תורתו הכתובים בסגנון המתקרב לקצרנות.

אמנם בהקדמת "אוצר מכתבים ומאמרים" מבעל שפ"א "מסופר על גאון ומקובל מיקירי ירושלים שבקש לכתוב פרוש על השפ"א לבאר את הטמון בו מסודות הקבלה. בקש אותו גאון וצדיק את הסכמת בנו, האדמו"ר בעל "אמרי אמת" ולא הסכים באמרו "אבא ז"ל כתב את ספרו כדי שכל יהודי יוכל להבין בו כדרכו". ברם כדי שכל יהודי יוכל להבין בדברים נראה שיש צורך ללוות את גוף המאמרים בהערות, במראי-מקומות וכיוצא באלה. אכן במה שמתייחס למקורות הגותו הרי שהקושי הוא מיוחד במינו. דוגמת הדבר במכתב שכתב הראי"ה קוק⁶ על האדמו"ר מסוכטשוב בעל "אבני נזר", בו אובחנה יחידותו של האדמו"ר הקרוב קרבת משפחה וקרבת רוח ואסכולה לבעל שפ"א⁷.

בין הנוסחה הראשונית, התמציתית, זו שבה פתח בשנות הבחרות, לבין פיתוחו של הרעיון שהתגלגל והלך בעשרות שנות אדמו"רותו, תניב מן הסתם מסקנות מאלפות. דבר זה אמור במיוחד ביחס ליסודות קבליים המופיעים ב"לקוטים" והועלמו והוסתרו בתורותיו שנאמר בפומבי בתקופת הנהגתו עדה. על פתח בד"ת כתב בשפ"א פ' דברים תרנ"ב: בכל הגדולים שבישראל שיש להם כח לפתוח בתורה כמ"ש ר"ש פתח. ר"א פתח. והשוה "פרי-צדיק" שמות 190. "תקנת השבין" 101. "כתלנו" ד' עמ' 11. אופיינית ביותר העובדה שבפתח בו נכנס בעל שפ"א לעניני הפרשה ובו דרש בראשית דרכו, בו בפתח חזר ונכנס כמעט מדי שנה, כך במשך עשרות שנים, ובו העמיק ומשמש ומצא טעם חדש מדי פעם. השוה תופעה דומה אצל נכדו בעל "בית-ישראל".

4. ראה פ' בהר תרל"ב: בקצור כי שכחתי. תרל"ד: נשכח ממני השאר. סוכות תרל"ד: איני זוכר כסדר. תר"מ: עירבוב דברים שלא כסדר. פקודי תרל"ט: נשכח ממני רק המעט אשר נזכרתי. פרה תר"מ: בקיצור גדול. פ' פנחס תרל"ב: שכחתי. פסח תרל"א: איני זוכר כראוי ואולי נתוסף.
5. השוה "שם משמאל" ויקהל עמ' רפ"ה, על דיבורים ברמז לבני-הבית המקורבים. ראה עוד במשניות הוצאת "אל המקורות", "שאר ציון" מאת בנו של בעל שפ"א, דבה של פביניץ, ושם בהקדמת בן המהדיר על הכתיבה של שפ"א "בקיצור נמרץ".
6. המכתב נושא תאריך מראשית שנת תרצ"ה והיה מיועד לבטאון "בית אברהם" של ישיבת סוכטשוב. הופעת החוברת נתעכבה עד לתשרי תרצ"ו. המכתב חזר ונדפס ב"מאמרי הראיה" ח"א עמ' 203 ו"באבירי הרועים" עמ' שע"ט.
7. ראה ברומברג "שפת אמת" עמ' קכ"א. "אבירי הרועים" עמ' ק"י.